

NERMİN ABADAN-UNAT

Viyana’da doğan Nermin Abadan-Unat, ilköğreniminden sonra 1940’ta İzmir Kız Lisesi’ni, ardından 1944’te İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ni tamamladı. Bir süre Ankara’da Ulus gazetesinde çalıştıktan sonra 1952’de Fullbright bursu ile Minnesota Üniversitesi’nde lisansüstü öğrenimi gördü. İki yıl sonra Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’ne ilk kadın asistan olarak giren Abadan-Unat, 1955’te “Kamuoyu ve Etki Alanı” adlı teziyle doktor unvanını aldı. 1958’de siyaset bilimi dalında önce doçentliğe ve 1966’da da profesörlüğe atandı. SBF’de Siyasal Davranış Kürsüsünü kuran Nermin Abadan-Unat, siyaset sosyolojisi ve kitle iletişim konularının dışında 1963’ten beri özellikle Türk dış göçüyle ilgili sorunlara eğildi, yurtta ve yurtdışında çeşitli araştırmalar gerçekleştirdi. Bu konuda Türkçe, Almanca ve İngilizce kitaplar, değişik makaleler yayımladı. Aynı zamanda kadın çalışmaları (Women Studies) ile de ilgilenen yazar, 1978-1999 yılları arasında Avrupa Konseyi Kadın/Erkek Eşitliği Komisyonu’nda Türkiye’yi temsil etti. Ayrıca, Paris’te faaliyette bulunan “Institute of Advanced Studies (IEA) tarafından 2013 yılında Nermin Abadan-Unat’ın “Göç, Özgürleşme ve Söзде Özgürleşme” kuramı ile ilgili uluslararası bir konferans düzenlemiştir. Ayrıca, Nermin Abadan Unat İ.Ü. Kadın Araştırmaları Merkezi’nde ders verdi. Uzun yıllar A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde öğretim üyeliği yapan yazar, 2016 yılına kadar da Boğaziçi Üniversitesi’nde yarı-zamanlı olarak çeşitli dersler verdi.

Avrupa ve ABD’nin çeşitli üniversitelerinde konuk profesör olarak dersler veren Nermin Abadan-Unat, 1967-70 arasında Uluslararası Siyaset Bilimi Derneği’nin (IPSA) ikinci başkanlığını, 1978-1982 yıllarında ise Türk Sosyal Bilimler Derneği’nin genel başkanlığını yürüttü. 1978-1980 yılları arasında TBMM’de kontenjan senatörü olarak görev yapan Abadan-Unat’a 1978’de Federal Almanya Cumhurbaşkanlığı tarafından Yüksek Liyakat Ödülü (Hohes Verdienst Kreuz), 1998’de Aydınlanmanın Kadınları, 2000’de Fullbright Yaşam Boyu Akademik Hizmet, 2004’te Kültür Üniversitesi Yürekli Kadın, 2006’da Marmara Üniversitesi, Yaşam Boyu Başarı, 2010 İstanbul Beşiktaş Kent Konseyi Onurlu Yaşam, 2011 ODTÜ Büyük Hizmet, 2012 Vehbi Koç Vakfı Eğitim, 2014 Bodrum Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği, 2015, İ.Ü Kadın Araştırmaları Merkezi, 2016 Ankara Mülkiyeliler Birliği Mülkiye Büyük Ödülü gibi ödüllere layık görülmüştür.

Nermin Abadan-Unat’ın Türkçe ve yabancı dilde yayımlanmış bazı kitapları şöyledir: *Halk Efkârı ve Etki Alanı* (1955), *Bürokrasi* (1959), *Anayasa Hukuku ve Siyaset Bilimi Açısından 1965 Seçimlerinin Tablili* (1966), *Batı Almanya’daki Türk İşçileri ve Sorunları* (1964), *Göç ve Gelişme*, (Ruşen Keleş’le birlikte, 1976), *Batı Avrupa ve Türkiye’de Basın Yayın Öğretimi* (1972), *Turkish Workers in Europe* (1976), *Women in Turkish Society* (1981), *Women in the Developing World: Evidence from Turkey* (1986), *Türk Toplumunda Kadın* (1982), *Kum Saati-ni İzlerken* (1996), *Emancipation in Exile*, (Grety Mirdal ile birlikte, 2015).

NERMİN ABADAN-UNAT
BİTMEYEN GÖÇ
KONUK İŞÇİLİKTEKİ ULUS-ÖTESİ YURTTAŞLIĞA

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI 30
GÖÇ ÇALIŞMALARI 1

KAPAK RESMİ ORHAN TAYLAN, 1968. (İLK KEZ RUHİ SU'NUN 1971'DE ÇIKAN "EL KAPILARI" ADLI ALBÜMÜNDE KAPAK OLARAK KULLANILMIŞTIR.)

ISBN 978-605-399-643-9

1. BASKI İSTANBUL, EKİM 2002
2. BASKI İSTANBUL, KASIM 2006
- GENİŞLETİLMİŞ VE GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ 3. BASKI İSTANBUL, ŞUBAT 2017
4. BASKI İSTANBUL, ŞUBAT 2024

© İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ İKTİSADİ İŞLETMESİ
YAZIŞMA ADRESİ: HACIAHMET MAHALLESİ, PİR HÜSAMETTİN SOKAK, No:20, 34440, BEYOĞLU /
İSTANBUL TELEFON: 0212 311 64 63 - 311 61 34 / FAKS: 0212 216 24 15 • SERTİFİKA No: 51672

www.bilgiyay.com
E-POSTA yayin@bilgiyay.com
DAĞITIM dagitim@bilgiyay.com

YAYINA HAZIRLAYAN FAHRİ ARAL
TASARIM MEHMET ULUSEL
DİZGİ VE UYGULAMA MARATON DİZGİEVİ • WWW.DIZGIEVI.COM
DÜZELTİ HÜLYA HATİPOĞLU - BORA BOZATLI - SAİT KIZILIRMAK
BASKI VE CİLT BİNCAN MATBAACILIK YAYINCILIK SANAYİ VE TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ
TAYAKADIN MAH. ULUBATLI HASAN CAD. NO:255 ARNAVUTKÖY İSTANBUL
TELEFON: 0212 401 98 43 • SERTİFİKA No: 72758

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ KÜTÜPHANESİ KATALOGLAMA BÖLÜMÜ TARAFINDAN KATALOGLANMIŞTIR.

Names: Abadan-Unat, Nermin, 1921- author.
Title: Bitmeyen göç : konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa / Nermin Abadan-Unat.
Edition: 4.Baskı.
Description: İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2024. | Includes bibliographical references and index.
Series: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları ; 30. Göç Çalışmaları ; 1.
Identifiers: ISBN 9786053996439 (paperback)
Subjects: LCSH: Alien labor, Turkish --Europe. | Children of alien laborers --Europe --Psychology. | Alien labor --Social aspects. | Alien labor --Economic aspects. | Alien labor --Political aspects. | Turkey --Emigration and immigration --Europe.
Classification: LCC: HD5856.T9 U43 2024

NERMİN ABADAN-UNAT

BİTMEYEN GÖÇ
KONUK İŞÇİLİKTEKİ ULUS-ÖTESİ YURTTAŞLIĞA

*Rahmetli Prof. Dr. Yavuz Abadan ve
Prof. Dr. İlhan Unat'ı anıyor,
oğlum Mustafa Kemal Abadan'a,
bu eseri torunum Taner B. Abadan ile
aynı kuşaktan tüm işçi çocuklarıma
barışçı ve özgür bir dünyada
yaşamaları dileğiyle sunuyorum.*

İçindekiler

- v Tablo ve Grafik Listesi
- xxi Birinci Baskı İçin Teşekkür
- xxvii İkinci Baskı İçin Teşekkür
- xxix Üçüncü Baskı İçin Teşekkür
- xxxı Üçüncü Baskıya Önsöz
- 1 Giriş
 - 4 Küreselleşme ve Göç
 - 5 Küreselleşme Üzerine
 - 6 Kimlik Sorunu
 - 7 Göç ve Devlet Politikaları
 - 8 Küreselleşmenin Karşıtları
 - 8 Ulusötecilik - Transnationalism
 - 9 Küresel/Yerel-Glokalizm
 - 11 Çokkültürlülük
- 13 BİRİNCİ BÖLÜM 21. Yüzyılda Türkiye'nin Dış Göçünün Yeni Sorunları
 - 16 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Seçim Yasalarında Yapılan Değişiklikler
 - 18 2014 Cumhurbaşkanlığı seçimi: Avanti I
 - 20 Yurtdışı Seçmenlerin Tepkileri
 - 21 7 Haziran 2015 Genel Seçimlerine Yurtdışından Katılma: Avanti II
 - 32 Almanya'nın Göç Politikaları ve Kimlik
 - 34 Türkiye'ye Gelen Sığınmacıların Sayısı ve Sorunları
 - 41 Yabancı Düşmanlığı, İslamofobi ve Göç
 - 46 Göç ve İltica Alanında Sorgulanacak Konular
- 49 İKİNCİ BÖLÜM Uluslararası Göçün Kuram ve Kavramları
 - 52 Göç Kuramlarının Başlangıcı
 - 53 Uluslararası Göç Hareketlerinin Çağdaş Çözümlemeleri
 - 53 Neoklasik Ekonominin Makro Kuramı
 - 54 Neoklasik Ekonominin Mikro Kuramı
 - 55 "Yeni Ekonomi" Kuramları
 - 57 İkiye Bölünmüş (Segmented) Emek Piyasası Kuramı
 - 61 Dünya Sistemleri Kuramı
 - 64 İlişkiler Ağı (Network) Kuramı

- 65 Kurumsal Kuram
- 66 Kümülatif Nedensellik
- 67 Göç Sistemleri Kuramı
- 68 Kuramların Yorumu
- 71 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM Türk Dış Göçünün Aşamaları:
Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa
 - 75 Küresel Göç Hareketinin Özellikleri
 - 75 Avrupa'nın Emperyalist Atımları ve Göç
 - 75 Avrupa'nın Üçüncü Dünyayı Göçe Zorlaması
 - 76 Birinci Dünya Savaşı Sonrasının Getirdikleri
 - 76 Sömürgeciliğin Tasfiyesi ve Bağımsızlık Hareketleri
 - 77 Ekonomi, Verimlilik ve İşgücü İhracı
 - 78 Türk Dış Göçünün Özellikleri
 - 78 Yeni "Güney Avrupa"
 - 79 Azgelişmişlik ve Göç
 - 80 Türk Dış Göçünün Aşamaları: 1950'li Yıllardan 2000'li Yıllara
 - 82 1950'li Yıllar
 - 83 Bireysel Girişimler
 - 83 Özel Araçlar
 - 84 1960'lı Yıllar
 - 84 İkili Anlaşmalar ve Devlet Eliyle "Artan İşgücü İhracı"
 - 85 Bireysel Göçmen Yerine "Gastarbeiter" (Konuk İşçi)
 - 88 1970'li Yıllar
 - 89 Ekonomik Kriz ve Yabancı İşçi Akımının Durdurulması
 - 91 İlegal İşçilere Af
 - 91 Yurtdışına Yerleşme, Ailelerin Birleşmesi, Çocuk Paraları
 - 93 1980'li Yıllar
 - 93 Çocukların Eğitim Sorunları
 - 95 Yoğun Dernekleşme Hareketleri
 - 96 Sığınma İsteklerinin Artması
 - 97 Siyasal Partilerin Göç Politikaları
 - 97 Dönüşü Özendiren Yasalar
 - 99 1990'lı Yıllar
 - 99 1992 Yabancılar Yasası
 - 102 Yabancı Düşmanlığı
 - 105 Yabancılar ve Kimlik Tartışması
 - 108 Döviz Transferleri, Tasarruflar ve Sosyal İçerikli Türk Yasaları
 - 108 Gönderilen Tasarruflar
 - 110 Ulusal ve Yabancı Kaynaklı Kredi İlişkisi
 - 110 Ulusal Çapta Özel Kredi Tahsisi
 - 111 Yabancı Kaynaklı Kredi Tahsisi
 - 112 Köy Kalkınma Kooperatifleri (KKK)

- 115 Türk İşçi Şirketleri
- 117 Göç ve Toplumsal Yapı
 - 117 Nitelikli İşgücünün Yitirilmesi
 - 118 Toplumsal Hareketlilik
 - 119 Türk Toplumunda Yeni Bir Öğe: “Almanyalı”
- 120 Ortadoğu’ya Türk İşgücü Akımı
 - 121 Ortadoğu Ülkelerinin Demografik Özellikleri
 - 124 Ortadoğu’da Türk İşgücü
 - 126 Ortadoğu Ülkelerinde Sosyal Güvenlik Yasaları
- 129 DÖRDÜNCÜ BÖLÜM Alan Araştırmaları
 - 131 1963 Federal Almanya Araştırması
 - 132 Araştırmanın Metodolojisi ve Örneklem
 - 133 Federal Almanya’ya Giden İşçilerin Özellikleri
 - 134 Türk İşçilerin Sosyo-Ekonomik Statüsü ve Gelir Durumları
 - 137 İşçilerin Konut Durumu: Heim (Kolektif Yurtlar)
 - 137 Türk İşçilerinin Endüstri Yaşamı Karşısındaki Tutumları
 - 138 İş Aktinin Gerçekleştirilmesi
 - 139 İş Kazaları
 - 140 Türk İşçilerine Verilen Meslekî Eğitim
 - 141 Türk İşçilerin Sendika ve Derneklerle İlişkileri
 - 143 Türk İşçilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri
 - 145 Türk İşçileri ve Alman Toplumu
 - 148 Türk İşçilerinin Dinsel İnanç ve Tutumları
 - 149 Türk İşçilerinin Örgütlenmiş, Resmî Dinsel Faaliyetleri
 - 149 Türk İşçilerinin Dinsel Tutumları
 - 151 İşçilerin İstikbal Projeleri
 - 152 Türk İşçileri ve Anavatan
 - 152 Sonuç
 - 154 1975 Boğazlıyan Araştırması: Göç ve Gelişme
 - 155 Araştırmanın Kuramsal Temelleri
 - 156 Dış Göçün Yerel Gelişme Üzerindeki Etkisi
 - 156 Yurtdışına Göç Etmek Üzere Başvurulan Çeşitli Kanallar
 - 157 Yozgat’tan Yurtdışına Gidenlerin Seçtikleri Yollar
 - 158 1. Örnek Olay: Yurda Dönen Bir İşçinin Anıları
 - 159 2. Örnek Olay: 17 Aylık Macera
 - 161 Dış Göçü Kullanmayı Amaçlayan Kamusal ve Özel Girişimler
 - 162 3. Örnek Olay: “Hayalî” Dokuma Fabrikası (Yozkoop)
 - 162 4. Örnek Olay: Yerel İktidar Yapısı Nedeniyle Yıkılma Tehlikesi Geçiren Un Fabrikası
 - 163 Yurtdışı Göç ve Yönetimsel Koordinasyon Eksikliği
 - 163 Yurtdışına Giden İşçilerin Yatırım Tercihleri
 - 164 5. Örnek Olay: Alan Memnun, Satan Memnun

- 165 Dış Göçün Boğazlıyan İlçesi Üzerindeki Sosyal Etkileri
- 166 6. Örnek Olay: Hazine Dairesi
- 167 Araştırmanın Sonuçları
 - 167 Uluslararası İşgücü Dağılımında Eşitsizlik
 - 167 Kırsal/Kentsel Nüfusta Demografik Değişimler
 - 167 Yanıltıcı Yatırım Biçimleri, Uluslararası Rekabette Azalma
 - 168 Tüketim Eğilimlerinin Artması
 - 168 Toplumsallaşma ve Siyasal Katılımın Sınırlı Kalması
 - 168 Aile Yaşamının Değişmesi, Kişisel Beklentilerin Farklılaşması
- 168 Araştırmanın Kuramsal Yorumu
 - 169 İşgücü Göçünün İstihdam Alanındaki Sınırlı Etkileri
 - 169 Yurtdışındaki İşçilerin Gönderdikleri Paraların Endüstriye Etkileri
 - 169 Yurda Dönen İşçilerin Ekonomik Rollerini ve Yatırım Tercihleri
 - 169 Bölgesel Gelişmede Devletin Rolü
 - 170 Yurtdışından Gönderilen Paralar ve
 - 170 Dış Ticaret Açığının Kapatılması
 - 170 Yurtdışına İşgücü Gönderiminin Türkiye'nin İnsangücü Yapısına Etkileri
 - 170 Türkiye'nin Ekonomik Bağımlılığının Artmakta Oluşu
 - 171 Sosyal ve Siyasal Hayata Sınırlı Katılım
- 173 BEŞİNCİ BÖLÜM Türk Dış Göçü ve Toplumsal Süreçler
 - 175 Dış Göç ve Türk Göçmen Kadınları
 - 176 Uluslararası Göç Sürecinde Türk Kadınları
 - 179 Türk Göçmen Kadın İşçilerinin Özellikleri
 - 180 Kentleşme, Endüstrileşme ve Göç Gibi Toplumsal Süreçlerin Bir Sonucu Olarak "Özgürleşme"
 - 182 Türk Göçmen İşçi Kadınlarının Statüleri, Çalışma Koşulları ve Endüstriyel İş Türüne Uyumları
 - 185 Ailede Yapısal Değişiklikler
 - 187 Toplumsal Rollerde Değişme
 - 188 Kadınların Ekonomiye Katılma Biçimleri ve Aile Bütçesinin Denetimi
 - 189 Kızların Kendilerinden Küçük Kardeşlerine Bakma Yükümlülüğü
 - 192 Tasarruf ve Yatırım Eğilimleri
 - 193 Göçün Anayurtta Kalanlar ve Özellikle Kadınlar Üzerindeki Etkisi
 - 195 Türkiye'deki Parçalanmış Ailelerin Tipolojisi
 - 197 Karar Alma ve Otorite
 - 201 Geride Kalanların Tüketim Kalıpları

- 203 Kadınların Ev Dışında Çalışmalarına İlişkin Tutumları
- 203 Faal Nüfustaki Türk Göçmen Kadınları
- 204 Sonuç
- 205 İkinci, Üçüncü Kuşakların Eğitim, Dil ve Uyum Sorunları
- 207 Yapısal Marjinallik
- 207 Kültürel Kimlik
- 208 Yetişkinler Arasında Bir İletişim Aracı Olarak Dil
- 211 Öğrenim ve Uyum Açısından Dil
- 216 Avrupa Eğitim Sistemlerinde Seçicilik
- 218 Eğitim Modelleri Karmaşası
- 220 Türkçe Öğretimi, Kuran Kursları
- 221 Çocuk Eğitiminde Farklılıklar
- 224 Avrupa'daki Türklerin Medya Tüketim Alışkanlıkları
- 225 Tercih Görsel Medyadan Yana
- 226 Yabancı Medyanın Türkiye ile İlişkileri Sıcak Tutma Evresi: "Köprü Kurma" (1960-80)
- 226 Avrupa Yeni Bir Tüketici Grubu Keşfediyor: Medyada Türkçe Reklamcılık (1985-2000)
- 229 Medyada Din: İslâmcı Çokkültürlülük Denemesi, Berlin'deki Açık TV (1990-2001)
- 232 Avrupa'daki Yazılı Basın
- 233 Çokkültürlülük ve Üçüncü Kuşak
- 234 Sonuç
- 235 Avrupa'daki Türklerde Etnik Topluluklar, Etnik İşletmeler ve Etnik Siyaset
- 236 Göç ve Değişen Paradigmalar
- 238 Etnik İşletmeler
- 243 Etnik Topluluklar
- 247 Türk Göçmenler Arasında Değişik Kolektif Örgütlenme Biçimleri: İsveç, Hollanda, Fransa, Almanya Örnekleri
- 248 İsveç
- 249 Hollanda
- 250 Fransa
- 253 Almanya
- 255 Sonuç
- 257 "Euro-Türkler"de Sivil Toplum ve Din
- 258 Geçicilikten Kalıcılığa
- 260 Tarikata Dayalı Sufî Dernekler
- 260 İslâm Kültür Merkezleri Birliği (İKMB)
Verband der İslamischen Kulturzentren, VIKZ
- 262 Nurculuk Cemaati
Islamische Gemeinschaft Jama'at un-Nur

- 263** Siyasal Kimlikli Dernekler
263 İslâm Toplumunu Millî Görüş (IGMG)
265 Avrupa Türk İslâm Kültür Dernekleri Birliği (ATİB)
265 İslâm Cemaatleri ve Cemiyetleri Birliği (İCCB)
268 Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu (AABF)
269 Avrupa Nizam-ı Âlem Federasyonu (AFN)
- 269** Kamusal Dinsel Kuruluşlar
269 Diyanet İşleri Türk-İslâm Birliği (DİTİB)
270 Cem Vakfı
- 270** Türk Olmayan Müslüman Örgütler
270 Alman Müslümanlar
- 271** Alman Okullarında Din Eğitimi
- 273** Ailelerin Din Dersi Tercihleri
- 274** Alman ve Fransız “İlmî” İslâm’ı
- 275** Dinlerarası Diyalog Göstermelik mi?
- 276** Sığınma, Yabancı Düşmanlığı ve Diaspora
276 Siyasal ve Ekonomik Sığınma (İltica) Hareketleri
279 Almanya’da 1980’den Sonra Göç ve Sığınma Hareketleri
283 Yabancı Korkusu, Yabancı Düşmanlığı,
Yabancıya Duyulan Kin
286 Türklere Yönelen Yabancı Düşmanlığı
289 Türkiye’den Gelen Sığınmacılar ve Örgütleri
291 Almanya’daki Kürt Örgütleri
293 Göçmen, Sığınmacı ve Diaspora
- 297** ALTINCI BÖLÜM Küreselleşme ve Göç
299 Küreselleşme, Göç ve Ulus-Devlet
302 Küreselleşme ve Ulus-Devlet
303 Ulus-Devlet ve Uluslararası Göç
304 Farklılıkların Denetimi
306 Merkezîyetçi Katma, Korporatist Katma
307 Ademi-Merkezîyetçi, Toplum Odaklı Katma
308 Merkezîyetçi, Devlet Odaklı Katma
308 Devletçi-Korporatist Katma
310 Çokkültürlülük (Multiculturalism)
311 Ulus-Ötesi Topluluklar
315 Ulus-Ötesi Toplulukların Getirdikleri
- 316** Euro-Türkler ve Euro-Şüpheciler (Euro-Sceptics)
317 Euro-Türkler ve Avrupa Birliği
319 Anayurt ve Yeni Yurt
321 Entegrasyon/Asimilasyon
322 Euro-Türkler ve AB

- 322 Yeni Kimliklerin Oluşumu
- 323 Euro-Türkler ve İslâm
- 325 Türk Halkının AB Üyeliğine Bakışı
- 326 Türkiye’de AB’ye Karşı Kuşkuculuk (Euro-Skepsis)
 - 326 Avrupa Birliği Konusunda Genel Tutumlar
 - 327 Ulusal-Yerel ve Avrupalı Kimliklere Karşı Tutumlar
 - 327 Avrupa ve Avrupa Birliği’ne Karşı Duyulan Korkular
 - 328 Dışlanma Korkusu
 - 328 Geçmişin Anılarından Kaynaklanan Korkular
 - 328 Ulusal Bağımsızlık ve Egemenliğin Zayıflaması
 - 329 Dine Dayalı Korkular
 - 329 Ulusal Birliğin Çözülmesi Korkusu
 - 329 Ahlâkî Endişeler
 - 330 Euro-Skeptiklerin Profili
- 331 YEDİNCİ BÖLÜM Yirmi Birinci Yüzyıla Girerken
 - 333 Küreselleşme, Göç ve Çelişkiler
 - 334 Kapsama (Insertion) ve Dışlama (Exclusion) Arasındaki Çelişki
 - 334 Piyasa ve Devlet Arasındaki Çelişki
 - 335 Artan Zenginlik ve Yoksullaşma Arasındaki Çelişki
 - 336 “İlişkiler Ağı” (Network) ve “Ben” Arasındaki Çelişki
 - 337 Küresel ve Yerel Arasındaki Çelişki
 - 337 Ekonomi ile Çevre Arasındaki Çelişki
 - 338 Modernizm ve Post-Modernizm Arasındaki Çelişki
 - 338 Ulusal Vatandaş ile Küresel Yurttaş Arasındaki Çelişki
 - 339 Günümüzde Göçmenlere Uygulanan Farklı Hukuk Rejimleri
 - 342 Siyasal Katılma Biçimleri
 - 344 Çokkültürlülük Politikaları
- 349 SEKİZİNCİ BÖLÜM Uluslararası Göç Alanında 2000 Yılından Sonraki Gelişmeler
 - 352 Uluslararası Göçün Yeni Kategorileri
 - 352 Etnik Kimliklerde Çeşitlenme
 - 352 İlegal Göç Hareketlerinde Artış
 - 352 Göçün “Kadınlaşması”
 - 353 Yüksek Nitelikli “Geçici” Göçmenler (Expatriate)
 - 353 Yatırımcı Göçmenler
 - 353 Emekli Göçü
 - 353 İklimle Bağlı Göç
 - 353 Sınır Aşırı Çalışma Göçü
 - 354 Göç Politikalarında Köklü Değişiklikler:
 - Çokkültürlülük Etrafındaki Kavram Tartışması
 - 356 Fransa “Açık Topraklardan” (Terre d’Accueil)

- Seçmeli Göçe (Immigration Choisi)
- 357** Hollanda: Çokkültürlülüğe Veda,
Zorunlu Asimilasyonu Özendirme
- 359** Danimarka: Hoşgörüyü Dayalı Sığınma/Göç Politikasından
Dışlanma ve Eleştiriyi Özendiren Eylemlere
- 361** Avusturya: Osmanlılar'ı Unutamayan Ülke
- 361** Almanya: Ulusal Politikanın Baş Hedefi "Bütünleşme"
- 363** İsveç, İngiltere: Çokkültürlülüğten Vazgeçmeyen
AB Üye Devletleri
- 364** AB'nin Ortak Göç Politikasının Hedefleri
- 364** 2000'den Sonra Kadın Göçmenlerin Sorunları
- 365** Yasadışı İstihdam, Seks Ticareti
- 366** Müslüman Göçmen Kadınlar Arasında Kutuplaşma
- 367** Görücü Usulü ile Aile Kurma, Aile İçi Şiddet
- 369** Onur ve Töre Cinayetlerinin "Uluslararasılaşması"
- 370** Avrupa'daki İslâm
- 370** İslâm Korkusu, "Euro-İslâm"
- 375** Avrupa'daki Türklerin Yarını
- 375** Avrupa'daki Türk Nüfus Yapısı
- 380** Avrupa'daki Türklerin
İkinci ve Üçüncü Kuşaklarının Toplumsallaşması
- 383** Türklerin Girişimciliği
- 385** Vatandaşlık Edinme
- 388** Ulus-Ötesi Toplumsal Kimlikleri Görmemezlikten Gelme
- 389** AB'de Çifte Uyruklu Türklerin Sayısı
- 390** Sığınmacıların Etnik Kökenleri
- 391** Türklerin Büyük Kentlere Yığılması
- 392** Kültürel Ulus-Ötesi Ulusçuluk:
Farklılaşma ve Çözülme Karşısında Gençler
- 393** İleriye Bakış
- 395** Ekler
- 417** Seçilmiş Kaynakça
- 439** Konu Dizini
- 447** Kişi Dizini
- 449** Yer Dizini

Tablo ve Grafik Listesi

Tablo Listesi

- 16** Tablo 1.1 2014 Cumhurbaşkanı Seçiminde Kayıtlı Seçmen Sayısı, Kullanılan Toplam Oy Sayısı ve Katılım Oranları (Kayıtlı Seçmen Sayısının En Fazla Olduğu 10 Ülkeye Göre)
- 19** Tablo 1.2 2014 Cumhurbaşkanı Seçiminde Kullanılan Oyların Almanya ve de Şehirlerine Göre Dağılımı
- 20** Tablo 1.3 2014 Cumhurbaşkanlığı seçiminde Adayların Almış Oldukları Toplam Oy Oranının Almanya ve Türkiye'ye Göre Dağılımı
- 22** Tablo 1.4 7 Haziran 2015 Seçim Tutanaklarına Göre, Kayıtlı Seçmen Sayısı En Fazla Olan Ülkeler İçin Kayıtlı Seçmen Sayısı ve Sandık Başına Giden Seçmen Sayısı
- 23** Tablo 1.5 7 Haziran 2015 Tarihinde Yapılan 25. Dönem Milletvekili Genel Seçim Sonuçları ve Partilerin Almış Olduğu Oy Oranları
- 24** Tablo 1.6 Yurtdışında Yaşayan Yurttaşların Önceki Seçimlerde ve Referandumda Sınır Kapıları ile Yurtdışı Oy Verme Merkezlerinde Katılım Oranları
- 25** Tablo 1.7 Mülakat Yapılan Kişilerin Ülkelere Göre Sayısal Dağılımı
- 25** Tablo 1.8 Mülakat Yapılan Şehirler Bazında Mülakatların Sayısal Dağılımı
- 26** Tablo 1.9 Ülke Bazında Mülakat Yapılan Kişilerin Göçmen Statüsü Dağılımı
- 26** Tablo 1.10 Ülke Bazında Mülakat Yapılan Kişilerin Vatandaşlık Statüsü Dağılımı
- 27** Tablo 1.11 Ülke Bazında Mülakat Yapılan Kişilerin Mezun Oldukları Okulların Sayısal Dağılımı
- 27** Tablo 1.12 Ülke Bazında Mülakat Yapılan Kişilerin İstihdam Dağılımı
- 28** Tablo 1.13 Parti Tercihinde Ailenin Etkisi
- 37** Tablo 1.14 Son 5 Yıla Göre Göç Hareketi
- 81** Tablo 3.1 Federal Almanya'daki Türk ve Diğer Yabancı Vatandaşların Nüfus Gelişimi ve Oranları

- 85** Tablo 3.2 Türkiye'nin Avrupa Ülkeleri ile İmzalamış Olduğu Bilateral İşgücü ve Sosyal Güvenlik Anlaşmaları
- 90** Tablo 3.3 1968-1980 Yıllarında Türk İşçilerinin Avrupa'daki Dağılımı (Sayı Olarak)
- 91** Tablo 3.4 Yurtdışına İlk Kez Gidiş Yöntemleri
- 92** Tablo 3.5 Almanya'da 1975'ten Önce ve Sonra Yabancılara Ödenen Çocuk Paraları (DM Olarak)
- 94** Tablo 3.6 1970-80 Yıllarında Okul Türü ve Milliyet Esasına Göre Almanya'daki Öğrencilerin Dağılımı (% Olarak)
- 96** Tablo 3.7 Yıllara Göre Federal Almanya'da Türklerin Sığınma İstekleri
- 101** Tablo 3.8 Almanya'daki Türklerin Oturma Sürelerinin Dağılımı (Yıllara Göre, Bin Olarak, 31.12.2000 Tarihinde)
- 109** Tablo 3.9 Döviz Havaleleri, GSMH, İhracat, Ticaret Açığı ve Döviz Transferlerin Ticaret Açığı, İhracat ve GSMH'deki Payı (1975-2000) (Milyon Dolar Olarak)
- 118** Tablo 3.10 İş ve İşçi Bulma Kurumu Aracılığı ile Avrupa'ya Gönderilen Nitelikli İşgücü Oranı
- 122** Tablo 3.11 Ortadoğu Ülkelerinde İşgücünün Sektörel Dağılımı (1977) (Yüzde Olarak)
- 123** Tablo 3.12 Ortadoğu'da İstihdam Edilen İşgücünün Vatandaşlık Statüsü (1975) (Yüzde Olarak)
- 125** Tablo 3.13 Arap Ülkelerine Yerleşen Türk Firmaların Sayısı
- 126** Tablo 3.14 Suudi Arabistan'da Faaliyet Gösteren Türk Şirketleri ve Çalıştırdıkları Türk/Yabancı İşçi Sayısı
- 135** Tablo 4.1 İşçilerin Baba Meslek Durumu ile Türkiye'deki Son Meslek Durumları
- 137** Tablo 4.2 İşçilerin Oturdukları Mesken Türü
- 137** Tablo 4.3 İşçilerin Yatak Odalarını Paylaştıkları Kişilerin Sayısı
- 151** Tablo 4.4 Umduklarını Bulamayanların Nedenleri
- 158** Tablo 4.5 İlk Kez Yurt Dışına Nasıl Gittiniz?
- 164** Tablo 4.6 Boğazlıyan İlçesinde Tarım Makinaları Mülkiyeti
- 179** Tablo 5.1 Federal Almanya'da Çalışan Kadın/Erkek Türk İşçilerinin Sayıları (1960-1974)
- 198** Tablo 5.2 Aile Tiplerine Göre Boğazlıyan İlçesinde Karar Almada Etkili Kimseler
- 199** Tablo 5.3 Aile Tipi ve Yaş Kategorilerine Göre Yurtdışında Bulunan Kadınların Alışveriş Davranışı (% Olarak)
- 200** Tablo 5.4 Geride Kalan Aile Üyelerinin Kızları İçin Tercih Ettikleri Eğitim Düzeyi (Yüzde Olarak)

- 203** Tablo 5.5 Kadınların ve Kocalarının Kadının Evin Dışında Çalışmasına İlişkin Tutumları (Yüzde Olarak)
- 213** Tablo 5.6 Almanya'daki Türk İşçilerin Çocukları İçin İstedikleri Öğrenim Düzeyi
- 225** Tablo 5.7 Yaş Gruplarına Göre Türk Göçmenlerin Alman Medyasını İzleme Biçimi (yüzde olarak)
- 233** Tablo 5.8 Avrupa'daki Türkçe Basının Baskı Sayıları
- 259** Tablo 5.9 Türk İşgücü ve Yurtdışındaki Türk Vatandaşları (1973-2000)
- 260** Tablo 5.10 Almanya'daki Müslüman Nüfus (31.12.1998)
- 273** Tablo 5.11 Din Dersi Hangi Dilde Verilmelidir?
- 273** Tablo 5.12 Din Dersinden Kim Sorumlu Olmalıdır?
- 282** Tablo 5.13 1980-1997 Arasında Almanya'ya Başvuran Türk Sığınmacı (sayı olarak)
- 284** Tablo 5.14 Batı ve Doğu Almanya'da Sığınmacılara Karşı Kaba Kuvvet Kullanmaya Karşı Tepkiler (% olarak)
- 290** Tablo 5.15 1985-1994 ve 1996-2001'de Almanya'ya Sığınma Talebinde Bulunan Türk Yurttaşları
- 321** Tablo 6.1 Her İki Ülkedeki Asimilasyon veya Entegrasyon Biçimleri
- 377** Tablo 8.1 Yurtdışındaki Vatandaşlarımızla İlgili Sayısal Bilgiler (Nisan 2002)
- 378** Tablo 8.2 Almanya'daki Türklerin Oturma Sürelerinin Dağılımı (Yıllara Göre, Bin Olarak, 31.12.2000 Tarihinde)
- 379** Tablo 8.3 Vatandaşlık, Kıta, Cinsiyet ve Yaşa Göre Federal Almanya'daki Yabancıların Durumu (31 Aralık 2000)
- 379** Tablo 8.4 AB Ülkelerinde Yabancı ve Türk İşsizlik Oranları
- 380** Tablo 8.5 Yüksek Öğrenime Devam Eden Türk ve toplam Yabancı Öğrenci Sayısı
- 381** Tablo 8.6 AB Ülkelerinde Türk Gençlerin Üniversiteyi Bitirme Oranları
- 382** Tablo 8.7 Almanya'da Yabancı ve Türk Çocukların Eğitim Durumu
- 384** Grafik 8.1 Türk İşletmelerinin 1997 Yılında Çalıştırdıkları Eleman Sayısına Göre Büyüklük Sınıflandırması
- 384** Tablo 8.8 Avrupa Birliği'nde Türk Girişimcilerin Gelişimi (1000)
- 385** Tablo 8.9 Türk İşletmelerinin 1997 Yılında Çalıştırdıkları Eleman Sayısına Göre Büyüklük Sınıflandırması
- 389** Tablo 8.10 AB'de Çifte Uyraklı Türkler
- 399** Tablo Ek 1.1 Yurtdışında Bulunan Türk İşçiler ve Türk Yurttaşları (1973-2015)

- 400** Tablo Ek 1.2 Ülkelere Bazında Yurtdışında Bulunan Türkler (31 Aralık 2014 yılı itibari ile)
- 401** Tablo Ek 1.3 Türk Vatandaşlığından İzinle Yabancı Ülke Uyuğuna Geçen Türklerin Bazı Ülkelere Göre Sayıları
- 401** Tablo Ek 1.4 Çalışma Bakanlığı ve İş ve İşçi Bulma Kurumu Tarafından Yurtdışına Gönderilen İşçiler (1997-2015)
- 402** Tablo Ek 1.5 2014 Yılında Yurt Dışına Gönderilen İşçilerin Ülkeler Bazında Dağılımı
- 403** Tablo Ek 1.6 Ülke Esasına Göre Türk Yurttaşlar, İşçiler ve İşsizler (2014)
- 404** Tablo Ek 1.7 Avrupa Ülkelerinden Sığınma Talebinde Bulunanlar (1999-2015)
- 413** Tablo Ek 4.1 2015 Yılında Seçilmiş Avrupa Ülkelerinde Bulunan Göçmen Sayısı
- 414** Tablo Ek 4.2 2015 Yılında Seçilmiş Doğu Avrupa Ülkelerinde Bulunan Göçmen Sayısı
- 414** Tablo Ek 4.3 2015 Yılında Seçilmiş Batı Asya Ülkelerinde Bulunan Göçmen Sayısı
- 414** Tablo Ek 4.4 2015 Yılında Seçilmiş Kuzey Afrika Ülkelerinde Bulunan Göçmen Sayısı

Grafik Listesi

- 38** Grafik 1.1 Deniz Yolu ile Avrupaya Ulaşan Düzensiz Göçmen ve Mülteci Sayısı
- 39** Grafik 1.2 Yunanistan'a Ulaşan Düzensiz Göçmen ve Mülteci Sayısı (21 Haziran 2016 tarihi itibari ile)
- 39** Grafik 1.3 Yunanistan'a Ulaşan Göçmen ve Mülteci Sayısı- Etnik Kökene Göre (Ocak-Haziran 2016 tarihleri arasında toplam: 157,988)
- 40** Grafik 1.4 Deniz Yolu İle İtalya'ya Ulaşan Düzensiz Göçmen ve Mülteci Sayısı (Haziran-2016 tarihi itibari ile toplam: 59.042)
- 82** Grafik 3.1 Federal Almanya'daki Türk ve Diğer Yabancı Vatandaşların Nüfus Gelişimi (1960-1997)
- 160** Grafik 4.1 Yurttan Çıkış Yolları (1996)
- 397** Grafik Ek 1.1 Yurtdışında Türklerin Yoğun Olarak Bulunduğu Dört Kıta (2015 verilerine göre)

- 398 Grafik Ek 1.2** Almanya’da Bulunan Göçmen Kökenliler
(İlk 15 uyruk, yaşayan toplam göçmen sayısına oranla)
- 399 Grafik Ek 1.3** Avrupa Ülkelerinde Bulunan Türkler (Toplam
yurtdışında bulunan Türkler oranına göre)
- 406 Grafik Ek 2.1** Türkiye’ye Giriş Yapan Yabancı Sayısı
- 406 Grafik Ek 2.2** Türkiye’den Çıkış Sayısı
- 407 Grafik Ek 2.3** Yıllara Göre Düzensiz Göçmen Sayısı
- 407 Grafik Ek 2.4** 2015 Yılında Yakalanan Düzensiz Göçmen (İlk 10
uyruk)
- 408 Grafik Ek 2.5** Yıllara Göre Göçmen Kaçakçıları

Birinci Baskı İçin Teşekkür

Bu kitap, 1963'ten bu yana Türk kadın ve erkek emekçilerin yeni bir yaşam kurmak üzere izledikleri sıkıntılı yolları anlatmak, karşılaştıkları güçlükleri açıklamak, oluşturulabilecek politikaları önermek, davet edildikleri, seçtikleri, gittikleri ülkelerin hukuki, siyasi, sosyal ve ekonomik önlemlerle mevzuatlarını belirtmek amacıyla yazdığım kitap ve makalelerin, Türkiye içi ve dışı alan araştırmalarımın bir özetidir. Kitap bunun ötesinde, uluslararası göçün küreselleşme süreci karşısında almış olduğu yeni biçimler, oluşturduğu yeni kavramlar ve kuramların yorumudur. Kısaca, bir ömür boyu sürdürdüğüm bilimsel çalışmalarımın sentezidir.

Bu uzun yolculukta sayısız meslektaş ve kurumun yardımını görmüş bulunuyorum. Öncelikli olarak, Batı Almanya'ya yönelmiş olan Türk dış göçünü yerinde inceleme ve bu ülkede gerçekleştirilen alan araştırması yardımı ile yeni politikalar üretme fikri ilk önce Devlet Planlama Teşkilatı'ndan gelmiştir. Beş kişilik bir ekibin sorumluluğunu bana emanet etmiş olmasından dolayı Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı Ziya Müezzinoğlu, Sosyal Planlama Dairesi Başkanı rahmetli Enver Ergun ve Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden Prof. Dr. Cahit Talas'a bir kez daha teşekkür etmek isterim. Ayrıca Batı Almanya'daki yerel çalışmalarımı kolaylaştırmış bulunan Federal Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Dr. Gerhard von Walther, elçilik müsteşarı Dr. Haas, Nürnberg'deki Alman İş ve İşçi Bulma Kurumu müdürlerinden H. Weicken ve İstanbul'daki Alman İrtibat Bürosu müdürlerinden H. Meier'in de yardımlarını anmak isterim.

Bu alan araştırması 1963 Kasım ayında, Batı Almanya'nın 29 kent ve yerleşim biriminde, 56 firma nezdinde 494 Türk işalanla dört hafta süre ve altı kişilik bir ekip yardımı ile gerçekleştirilmiştir. Ekip maliye müfettişi Cafer Sanlı, SBF Sosyoloji asistanı Erdoğan Güçbilmez, SBF Sosyal Siyaset ve İş Hukuku asistanı Alparslan Işıklı, Köln Üniversitesi İşletme Fakültesi doktora öğrencisi Nihat Oğuz ve Devlet Planlama Teşkilatı uzmanlarından Şengül Şenel'den oluşmuştu. Benimle birlikte katlandıkları yorucu ve özverili çalışmalarını şükranla anmak isterim. Bu alan araştırması *Batı Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları* adı ile 1964'te T.C. Başbakanlığı DPT adına yayınlanmıştır. Kitaptaki tablo düzenlemelerden ötürü artık aramızda olmayan Dr. İbrahim Kiray'a şükran borcum büyüktür.

Uluslararası göç hareketinin yurt içinde yaratmış olduğu etkileri konu alan ikinci alan araştırması, Yozgat'ın Boğazlıyan ilçesi ve 43 köyünde bir "Türk-Hollanda" projesi olarak gerçekleştirilmiştir. bu ortak projede Türkiye tarafını Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İskân ve Şehircilik Enstitüsü, Hollanda tarafını ise Hollanda Üniversiteleri Uluslararası İşbirliği Vakfı'na (NUFFIC) bağlı Gelişmekte Olan Ülkelerde Sosyal Bilim Araştırmaları Enstitüsü (IMWOO) temsil etmiştir. Projenin bilimsel yönetimini, dönemin dekanı Prof.Dr. Ruşen Keleş'le birlikte üstlendim. Hollanda tarafını ise üç araştırmacı Rinus Penninx, Leo van Velzen ve Herman van Renselaar temsil etmiştir. 1974-75'te bir yılı aşkın bir süre ile Boğazlıyan'da oturan Hollanda ekibi ile birlikte çalışan Leyla Yenisey ve belli aralıklarla Boğazlıyan'da araştırmalar yapan Prof. Dr. Ruşen Keleş, Prof. Dr. Ersin Onulduran, Prof. Dr. Artun Ünsal, Prof. Dr. Birsen Gökçe'ye içtenlikle teşekkür etmeyi borç bilirim. Boğazlıyan araştırması Türkçe olarak *Göç ve Gelişim*, İngilizce'de *Migration and Development* adı ile 1975'te yayınlanmıştır. Yapıtın Türkçe'ye çevirisini Dr. Ünsal Oskay üstlenmiştir. İngilizce metnin redaktörlüğünü Dr. Donald Bloch yapmıştır. Boğazlıyan araştırmasının danışma kurulunda İstanbul Teknik Üniversitesi'nden Prof. Dr. Mübeccel Kiray, Ortadoğu Teknik Üniversitesi bilgisayar merkezinden Prof. Dr. Hamit Fişek görev almışlardı. Proje müdürlüğü başından sonuna kadar Prof. Dr. Ruşen Keleş tarafından üstlenmiştir. Bu ekipte bilimsel koordinatör olarak görev almak benim için büyükbir zevk olmuştur. Projede görev alan tüm Türk ve Hollandalı meslektaşlarıma minnet borcum vardır.

1969 yılından başlayarak, değişik tarihlerde Paris'te OECD örgütünün İşgücü Grubu adına yaptığım araştırmalarda bana yardım eden Dr. Andreas Geiger'e, Cenevre'de Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) yap-

tırdığı analizlerde R.H. Böhning'e, 1986'da Paris'te OECD tarafından düzenlenen "Göçün Geleceği" konulu konferansın genel raportörlüğünü paylaştığım West Australia Üniversitesi'nden Prof. R. Appleyard'a, 1980'de Paris'te UNESCO tarafından düzenlenen "Kadın, Gelişme ve Nüfus Konferansı"nı düzenleyen ve tebliğime *Women on the Move* kitabında yer veren UNESCO'nun Nüfus ve Göç Birimi'nin eski direktörü, şu anda Bilgi Üniversitesi'nin kurmuş olduğu Göç Çalışmaları Merkezi'nin başında olan Dr. Serim Timur'a, 1986'da Fas'ın Rabat kentinde "Ortadoğu'da Göç ve Sosyal Yasama" konulu konferansla ilgili tebliğimin yayınlanmasında katkıda bulunan Prof. Laurence O. Michalak ve Prof. Dr. J. Salacuse'a, 1988'de ABD'de UCLA'da (University of California in Los Angeles) "Göç ve Dönerler" seminerine katkıda bulunmak üzere bir sömestr süresince beni davet eden Prof. Dr. George Sabbath'a, Zürih Üniversitesi Sosyoloji Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. H.J. Hoffmann-Nowotny'ye, ABD'de South Caroline Üniversitesi'nde Avrupa Araştırmaları Merkezi'nin düzenlediği konferansta sunduğum "Avrupa'da Etnik İşletmeler, Etnik Topluluklar ve Etnik Siyaset" tebliğimi kitaplarına katan merkezin müdürü Prof. Dr. D.J. Puchala ve Dr. Emek M. Uçarer'e, ABD'de Center of Migration kurumunun yayınladığı *IMR (International Migration Review)* dergisinde bana hakemlik/yazar görevini veren direktör Dr. Lydio F. Tomasi'ye teşekkürlerimi sunmayı borç bilirim. Davet edildiğim bu toplantıların her biri göçle ilgili bilgilerimi zenginleştirmiş, bu alanda bilimsel araştırmalar yapan önder araştırmacılarla tanışma fırsatını vermiştir.

Türkçe ve yabancı dillerde Türk dış göçüyle ilgili yayınların yorumlu bir bibliyografya olarak hazırlanmasında değerli katkılarda bulunmuş olan öğrencim Dr. Neşe Kemiksiz'e ve bibliyografyanın 1986'da yayınlanmasını yürekten desteklemiş olan Zentrum für Türkeistudien (Türkiye Tanıtma Merkezi - TAM) müdürü Prof. Dr. Faruk Şen'e teşekkür etmeyi borç bilirim. Alman-Türk Dostluk Derneği'nin Bonn ve Hamburg'da düzenledikleri konferansları gerçekleştiren Almanya'nın eski büyükelçisi Dr. Ekkehard Eickhoff'u şükranla anmak isterim. Avrupa Konseyi Kadın-Erkek Eşitliği Komisyonu'nda 1978-1996 yılları arasında Türkiye temsilcisi olarak yaptığım çalışmalarda "Göçmen Kadınlar" ve "Yabancı Düşmanlığı, Hoşgörü" alt komisyonlarında savunduğum görüşlerin aktarılması olanağını verdiği için komisyonun genel sekreteri Ölof Ollafsdittir'e minnet borcum vardır.

Göç, küreselleşme, gelişme, kimlik sorunları konularında değişik yer ve fırsatlarda tartışma fırsatı bulduğum yabancı meslektaşlarımdan Chicago

Üniversitesi Sosyoloji Profesörü Saskia Sassen, New York New School'un Göç Merkezi Müdürü Prof. Dr. Aristide Zolberg, Sloan Vakfı'ndan Dr. M. Teitelbaum, Delaware Üniversitesi'nden Prof. Dr. Mark J. Miller, Londra'da School of Oriental and African Studies öğretim üyelerinden Dr. W. Hale ve Dr. Deniz Kandiyoti, Paris'te CERI üyesi Dr. Riva Kastoryanu, Kopenhag Üniversitesi'nden Prof. Dr. Gretty Mirdal ile yaptığım çeşitli tartışmalar bu konudaki bakış açımı genişletip zenginleştirmiştir.

Ankara Üniversitesi'nden emekli olduktan sonra yarı-zamanlı öğretim üyesi olarak katıldığım Boğaziçi Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Merkezi Müdürü Prof. Dr. Kemal Kirişçi'ye düzenlemiş olduğu "Göç ve İltica" konulu seminer ve bilimsel atölyelere beni davet etmiş olmasından dolayı şükranlarımı ifade etmek isterim. Bu arada California Davis Üniversitesi'nden Prof. Dr. Philip L. Martin'le Türk dış göçü konusunda uzun yıllar süren bir işbölümü oluşmuştur. Yardımlarına teşekkür etmek isterim. Kendisi ile birlikte İstanbul'da 28-30 Mart 2001 tarihlerinde düzenlediğimiz konferansın örgütlenmesi ve gerçekleştirilmesinde yaptığımız verimli işbirliğinden dolayı Prof. Dr. Necla Pur ve Kadıköy Belediye Başkanı Yardımcısı İnci Beşpınar'a şükranım içtenliklidir. Benzer şekilde Mayıs 2002 tarihlerinde Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nün başkanlığında İsveçli bilim adam/kadınları ile yapılan seminerde görüşlerimi sunma fırsatını veren Türk-İsveç çalışma gruplarının üyelerine ve Prof. Dr. Sema Erder, Prof. Dr. Günay Göksu Özdoğan'a teşekkür borçluyum.

Nihayet, bu kitabın uzun aylar süren çalışmaları sırasında kaynak, istatistik ve bilgisayar sorunlarının çözümünde büyük bir özveri ile yardım eden Boğaziçi Üniversitesi araştırma görevlilerinden Hasan Yönten'e gerçek bir şükran borcum vardır.

Kitabın basılmasını kabul eden İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları'nın yayın kurulu üyelerine bu fırsatı başışladıkları için; kitabın tasarımı, fotoğraf ve karikatürlerin seçilmesinde, adeta ikinci bir yazar olarak bana çok büyük bir destekte bulunan genel yayın yönetmeni Fahri Aral'a şükranım sonsuzdur. Bilgisayar teknolojisinin atılımlarına rağmen metni sadece okunur hale değil, ayrıca göze de çekici hale getiren dizgi ve grafik işlerini üstlenen Hüsnü Abbas ve tasarımı gerçekleştiren Mehmet Ulusel'e içtenlikli teşekkür borçluyum.

Kırk yılı aşkın bir süredir yaptığım bu çalışmalarda, ailemin değerli fertlerinden her biri beni yüreklendirmiştir. Konuyu ilk ele aldığım yıllarda rahmetli eşim Prof. Dr. Yavuz Abadan eleştiri ve yorumları ile bana olağa-

nüstü yardımında bulunmuştur. İlkokul öğrenciliğinden bu yana bana pek çok göç konferansına refakat etmiş ve desteğini günümüze dek sürdürmüş olan oğlum Mustafa Kemal Abadan'a, katlandığı sıkıntılardan dolayı ne kadar teşekkür etsem azdır. Otuz yılı aşkın hayat arkadaşım, eşim Prof. Dr. İlhan Unat araştırmalarımın her aşamasında tükenmez bir sabırla benden desteğini esirgememiş, bilimsel eleştirilerinden ve Türkçe deyimlere ilişkin görüşlerinden yararlanmama olanak sağlamıştır. Kızım Ayşe Unat'ın bilgisayar dünyasının gizlerini çözmede, grafiklerin izlenebilir hale gelmesinde büyük yardımları olmuştur. Kızım Oya Unat da, ilgi alanı olan insan haklarına ilişkin çeşitli telkin ve önerilerde bulundu. Bunlardan da çok yararlandım. Bu arada yararlandığımız görsel malzeme için DoMIT, Kemal Kurt, Erika Mayer ve İletişim Yayınları'na teşekkür ederim.

Bu kitapta “Büyük Göç” yolculuğunda tanımadığım sayısız kadın-erkek eski ya da yeni, “ulus-ötesi” yurttaşlık kimliği ile okurun karşısına demografik veri veya örnek olay biçiminde çıkmış bulunmaktadır.

Bu isimsiz kahramanlara selam olsun!

PROF. DR. NERMİN ABADAN-UNAT
28 Temmuz 2002, Etiler, İstanbul

İkinci Baskı İçin Teşekkür

*B*itmeyen Göç kitabımın birinci baskısının tükenmesinden sonra bu kitabı yeni bilimsel verilerin ışığı altında gözden geçirmek ihtiyacını duydum. Bu bağlamda;

- Giriş, s.1-15.
- Avrupa’da Türklerin Medya Tüketim Alışkanlıkları, s.216-227.
- Euro-Türkler ve Euro-Şüpheciler (Euro-Sceptics), s.322-339.
- Uluslararası Göç Alanında 2000 Yılından Sonraki Gelişmeler, s.361-412 yer alan kısımlar yeniden yazılmıştır.

Beni bu alanda cesaretlendiren Bilgi Üniversitesi Yayınları Yayın Kurulu üyeleri Aydın Uğur, Oğuz Özerden, Mete Tunçay ve Murat Belge’ye teşekkür ederim. Çalışmanın her aşamasında bana destek veren Genel Yayın Yönetmeni Fahri Aral’a özel bir şükran borcum vardır. Bilgi Üniversitesi yetenekli editörlük ekibine ve yakın ilgisi nedeni ile Can Cemgil’e içtenlikle şükranlarımı yinelemeyi borç bilirim.

PROF. DR. NERMİN ABADAN-UNAT
Etiler, Eylül 2006

Üçüncü Baskı İçin Teşekkür

Bir ve ikinci baskıda olduğu gibi Türkiye’de akademik yayınların öncülüğünü yapan Fahri Aral üçüncü baskıda da her türlü yardım ve desteğini esirgememiştir. Bu yüzden Fahri Bey’e ve de İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları’nın editörlük koordinatörlüğünü yapan Cem Tüzün’e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

Ancak asıl teşekkürlerimi Boğaziçi Üniversitesi’nde doktora öğrencisi olan Alisait Yılıkn’a ifade etmek isterim. Bu kitabın kaynakça, tabloların gözden geçirilmesi, yeni verilerin toplanması, grafiklerin açıklanması, ve de yeni bölüm ile tüm metnin nihai gözden geçirme işini gerçekleştiren kendisidir. Dikkatli ve yorucu bir iş olan bu işlevi üstlendiği için özel bir teşekkür haketmektedir.

PROF. DR. NERMİN ABADAN UNAT,
İstanbul, Ekim 2016

Üçüncü Baskıya Önsöz

Tarih boyunca savaş, hastalık, kuraklık, düşmanlık, kendi dinini yaşama, dinini yayma, ötekileştirmeden kaçma, toplumsal kutuplaşma, daha iyi kazanç sağlama arzusu ile doğdukları yerden ayrıлып başka yerlere, ülkelere, kıtalara göç eden topluluklar her zaman olmuştur. Ancak bu nüfus hareketleri günümüzde görüldüğü ölçüde büyük kalabalıklar kapsamıyor ve yine günümüzde görüldüğü üzere küresel bir boyut kazanmamıştı. 2010 yılından bu yana özellikle Afrika ve Ortadoğu ülkelerindeki silahlı çatışmalar nedeni ile yığınların yollara düşüp canlarını kurtarmak üzere başka yerlere sığındıklarını çeşitli haber kanallarından görüyor veya okuyoruz. Ortadoğu’da başta Suriye olmak üzere Irak, Afganistan, Somali, Yemen, Eritre gibi ülkelerden yaşam hakkını bulmak ümidi ile yollara düşen, denizde boğulmayı göze alan, her türlü fiziksel güçlüğe katlanan sayısız erkek, kadın ve çocukların yaşam dramlarına tanıklık ediyoruz. Bu büyük çaptaki göç hareketlerini güçlendiren “push” (itici) etkenler arasında savaş, iç savaş, can güvensizliği, kuraklık, yalnızlık gibi nedenler yer almaktadır. Diğer taraftan “pull” (cezbedici) etkenlerin başında ise siyasal güvenlik, iş bulma olasılığı, bereketli topraklar, gıda bolluğu, aile, akraba, hemşehri çevreleri, haber ağları gibi nedenleri sayabiliriz.

Yukarıda kısaca belirtilen etkenlerin küresel çapta derin dalgalanmalar yaratmasına daha yakından bakıldığı takdirde görülüyor ki iç ve dış göçler gibi aslında demografik olan hareketler günümüzde çok boyutlu toplumsal devrimlere yol açmaktadır. Bu “olay” tek bir kelimeye sığmayacak kadar engindir. Bu yüzden geniş çapta irdelemekte yarar vardır. Gerçekten de son elli yıl

içerisinde yaşadığımız dünyada, ekonomik, bilimsel, siyasal, sosyal ve de bireysel alanlarda günümüze dek tanık olmadığımız yenilikler gerçekleşmiştir. Bu yenilikler aynı zamanda birçok alanda derin köklere uzanan tedirginlikler, korkular, endişeler yaratmıştır. Bu psikolojik durumları yakında incelediğimiz zaman görülüyor ki beklenmeyen sayı, çap ve çeşitlilikle ortaya çıkan göç hareketleri bir zamanlar sadece coğrafya uzmanlarını ilgilendirirken, günümüzde dünyanın en güçlü devletlerin bile iç ve dış politikalarını belirleyen başlıca nedenleri olmakta, hatta iktidarlar devirebilmektedir. Bu büyük değişimin kökünde yatan başlıca nedenlere bakınca şu konular göze çarpmaktadır:

Ulaşım ve iletişim teknolojilerde kaydedilen çok hızlı gelişmeler zaman ve yer dediğimiz unsurları sabit olmaktan çıkarıp yakalanamaz, kaygan bir hale getirmiştir. Örneğin X kıtasında borsaların kapandığı saatte, onun paraleli başka bir kıta açılmakta ve yine bu borsalar kapandığında yine farklı bir kıtada işbaşı yapmaktadır. Bir zamanlar çağdaşlık, modernite hazmedilmesi güç bir toplumsal değişiklik iken günümüzde süratle dünyanın dört bir tarafına yayılabilmektedir. Örneğin Anadolu'daki bir çoban Almanya'da fabrika'da çalışan akrabasını cep telefonu ile arayabilmekte veya Kongo'daki bir yerli üretici TV veya internet yardımı ile Brüksel'deki kakao fiyatındaki değişimleri takip edebilmektedir. Bu hızlı geçişkenlik “huzurlu, rahat ve bolluklu yaşamın” imgesini küresel ölçekte yaymaktadır. Bu süreç aynı zamanda etkisini her yerde gösteren ve karşı konulmaz bir isteği yaygınlaştırmaktadır. Tüketim toplumunun bir üyesi olabilme isteği! Her türlü bolluktan nasibini alabilme özlemi ! gibi.

Fransız toplumbilimci Jean Baudrillard'ın belirttiği gibi “tüketim dünyamızın ahlâkı oldu” bu güçlü, engel tanımayan akım kapitalizmin, piyasacı mantığın zaferi anlamına gelmektedir. Tüketimin her alana yayılabilmesi için her eve, her bireyin aklına, gözüne hitap edebilen bir aracın bulunmasını gerektirdi. Bu da medyanın sayesinde oldu. Eş zamanlı olarak basın, telegraf, telefon, fotoğraf, film, radyo, televizyon, cep telefonu ve onun türleri, basiti, akıllısı, albenlisi, Swaroski taşları ile süslüsü, herkesin kullanabileceği sadesi vesaire... Böylece “Sosyal Medya” denilen bir alan açıldı. Dünyayı milyon kez, milyar kez dolaşan sesli veya sessiz mesajlar, bireyleri, emekçileri, cemaatleri çekiciliğinin alanına çekmektedir. Süreç bununla da bitmedi. Bireyler bu isteklerini kendi iradeleri yada iktidara el koymuş otoriter yöneticiler, diktatörler ve onların buyrukları vasıtası ile ifade etmeye çalışıyorlar.

Günümüzde demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından sayılan düşünce ve ifade özgürlüğü ise ancak bu çok yönlü medya araçlarının var olması-

na bağlıdır. Bunun günümüzde anlamı basın, radyo, TV, film gibi klasik araçlardan başka sosyal medyanın yardımcıları “twitter, facebook, youtube” gibi kanalların da etkin olmasıdır. “Sosyal Medya” dediğimiz çeşitli iletişim kanalları “ulusötesi” bir küresel alan yarattığı gibi siyasi, etnik ve dinsel değerleri ön planda tutmak sureti ile giderek şiddetlenen kutuplaşmalar da yaratmaktadır. Bu kutuplaşmanın özünde ekonomiye bağlı bulunan maddi birikimlerin ötesinde, maddi olmayan “kimlik” olarak nitelendirilen öznel bir bilinç hali gibi bir tercih durumu yatmaktadır. Örneğin İngiltere gibi demokrasinin beşiği sayılan bir ülkenin Avrupa Birliği üyeliğinde kalmak yada çıkmak fikri etrafında yapılan yoğun tartışmalar sonunda gerçekleştirilen referandumda “AB’de kalma” (Bremain) yerine “çıkma” (Brexit) seçeneğinin üstün gelmesi. Aslında üç ayrı (İngiliz, İskoç, İrlanda) ögeden oluşmuş bulunan UK’nin (Birleşik Krallığın) bir ada olması ve fiziksel olarak, Manş tüneline rağmen, Avrupa anakarasından kopuk olması ve Brüksel’de AB’yi oluşturan bürokrasiye yetkisiz bir seçkinler grubu gözü ile bakması ile açıklanabilir. Başka bir deyimle kimsenin buyruğuna bağlı olmaması, siyasal bağımsızlığın her şeyden üstün bir değer taşıması gibi maddi olmayan etkenler belirleyici olmuştur. Başka bir deyimle “kimlik” de etkisini göstermiştir. Bu siyasal tercih çağdaş teknolojinin kuşaklar arasındaki bölünmesi ve yeni iletişim alanlarının ortaya çıkması ile açıklanmaktadır. Haziran 2016 tarihinde İngiltere’de AB’de ile ilgili yapılan referandum’da büyük kentler, başkent ve Kuzey denizindeki petrol yataklarını işleten İskoçya, “kalmadan” yana bir tavır alırken, kırsal kesimlerinde yaşayan dar gelirli ile büyük malikanelerde yaşamlarını sürdüren muhafazakârlar “çıkma” seçeneğinde birleştiler. Ayrıca yaş kategorisi nezdinde baktığımız zaman ise teknolojiyi kullanmada çok başarılı olan genç kuşaklar “kalma”, yaşlılar ise “çıkma” seçeneğini tercih etmişlerdir.

Buna ek olarak yukarıda sıralanan nesnel açıklamaların ötesinde AB ile ilgili böyle bir kararın çıkmasında asılsız bir iddia olan “AB, 78 milyon nüfusa sahip bir Türkiye’den gelecek olan Müslümanlar’a kapıyı açacak” propagandası fazlaca etkili olmuştur. Yani “Ulusal kimliği korumak” gibi nesnel olmayan bir duygusal tepki sonucu belirlemiştir.

Bu asılsız iddialar sadece İngiltere’de değil, Avrupa, Amerika veya dünyanın diğer bir kısım ülkelerinde baş göstermiş olan popülist hareketleri, otoriterliği değerli kılan siyasal hareketlerin canlanmasına yol açmıştır. Örneğin Fransa’da Ulusal Cephe’nin (Front National) lideri Martine Le Pen’in, 2017 yılının ilk aylarında yapılması planlanan Cumhurbaşkanlığı seçiminde,

partisinin seçim kampanyası olarak “AB ile ilgili bir referandum yapmak” üzerine kurması, Hollanda’da Geert Wilders ülkesinin AB üyeliği konusunda referanduma gitmesini önermesi veya İtalya’da Beş Yıldız hareketinin son yerel seçimlerinde elde ettiği başarılarla dayanarak AB’den çıkma isteğini yansıtan öneriler konusunda kamuoyunda destek bulması gibi durumlar ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak Amerika Birleşik Devletlerinde Kasım 2016 tarihinde yapılacak olan başkanlık seçiminde Cumhuriyetçi Parti adayı Donald Trump’da Brexit kararını coşku ile karşılamıştır. Bu siyasi parti liderlerin tümü, özellikle kendi ülkelerinde, varsaydıkları “ulusal kimliğin” Avrupa’da tarihsel bir husumeti canlandıran İslam dinine mensup göçmenlere karşı açıkça bir “islamofobik” davranış durumunu tetiklerken ABD’de ise izinsiz göç yolu ile gelen Meksikalı ve Latin kökenlilere karşı ırkçı yargıların yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bu yüzden bir zamanlar coğrafya ve demografi gibi dar bir sosyal bilimci grubunun üzerine eğildiği “göç hareketlerinin gelişimi”, günümüzde ise bu durum özellikle gelişmiş veya kapitalizmin kaleleri sayılan devletlerinin dış politikasında önemli bir yere sahip olmaya başlamıştır.

Bu kitabın 3. baskısında yurtdışında yaşayan, kalıcı olarak yerleşmiş olan, Türk vatandaşlığının yanında yaşamış olduğu ülkenin de vatandaşlık statüsüne sahip olan Türklerin, Türkiye’de yapılan genel seçimlere, buldukları ülkelerde kurulan seçim sandıkları aracılığıyla oy kullanabilme olanağına kavuşmaları ve bu durumun sonuçları ile ilgili geniş bir yer ayırdım. Bunu izleyen ikinci önemli konu olarak da “kimlik” sorunsalını ele aldım. Göç hareketlerinin, alınacak tüm tedbirlere rağmen, devam edeceği varsayımının izinden giderek bu konunun halen Türkiye ile birlikte dünya kamuoyunu yakından ilgilendiren Ortadoğu’daki savaşların ne kadar önemli bir rol oynadığının altını çizmekte yarar vardır. İktidar sahiplerinin temsil ettikleri toplumsal statüleri, dinsel kimlikleri, Sünni, Şii, Alevî gibi mezhepler, yaşadıkları kent ve kırsal alanlarındaki sınıfsal konumları, üye buldukları ikincil tarikatlar ve toplumsal cinsiyetlerine göre karşımıza farklı kimlikler çıkmaktadır.

Bu düşünceleri paylaşırken pozitif bilimler alanında elde edilen ve açıklanması çok zor olan yenilikleri de vurgulamadan geçmeyeceğim. Gelecek günler veya yıllarda dünyamızda bilimsel araştırma ve uygulamalar farklı kimliklere sahip insanlar tarafından veya onlar ile yarışan makineler tarafından çıkarılacaktır. Genetik alanında son yıllarda elde edilen yeni bilgiler yiyeceklerimizin içeriğini değiştirdiği gibi yakın bir gelecekte şu tür insanlar birbirleri ile rekabet edecektir:

- 1- Normal insanlar.
- 2- Daha doğmadan genlerine müdahale edilmiş yeni insan türleri.
- 3- Bedenleri “mekanik ve dijital parçalar” takılarak güçlendirilmiş insanlar- Syborg’lar.
- 4- Robotlar. Bunların karşılıklı ilişkileri ve dünya nüfusunun gereksinimlerini karşılamak için yapılacak olan keskin mücadelelerin olacağı kesindir.

Hayallerimizi burada noktalayalım. Yalnız şu gerçeği göz önünde tutalım: Dünya nüfusu 7 milyarı aşmak üzeredir. Yılda ortalama % 1,19 oranında artan bu nüfusa, giderek artan bu yığınlara insanca yaşam koşulları yaratmak için dikkatimizi bilim ve rasyonel düşünme yeteneğimiz üzerine yoğunlaştırmalıyız. Bu süreçte nüfus arttırma yerine, var olan nüfusa gelişme olanakları sunulmalıdır. Yeni göç dalgalarına karşı ancak eğitilmiş, bilimsel düşünme yeteneğine sahip genç kuşaklar gereken önlemleri alabileceklerdir.

PROF. DR. NERMİN ABADAN UNAT,
İstanbul, Aralık 2016

Giriş

Göç hareketleri insanlık tarihi kadar uzundur. Ancak her toplum kendi biçimlendirdiği tarihte yeni yaşam alanları bulma, yeni topraklara veya kazanç imkânlarına kavuşma açısından göç hareketlerine eşit ölçüde bir değer tanımamıştır. Türk toplumu bu kavramla geniş ölçüde ancak İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tanıştı. Bu tanışıklık bireysel tercihlerden çok “toplum mühendisliği” olarak adlandırılan planlama faaliyetleri ile gerçekleşti. Başka bir deyimle “göç” bir devlet politikası unsuru olarak ele alındı. Türkiye'nin toplumsal dokusunu büyük ölçüde değiştiren, Türkiye sınırları dışında etkinliği uluslararası ilişkiler ve örgütler yolu ile her gün duyulan göç hareketi 1960 askerî müdahalesinden sonra başgösteren ekonomik sıkıntılar, işsizlik, döviz darlığı gibi etkenleri ortadan kaldırmak için düşünülen bir “demografik çözüm” olarak ortaya çıktı. Bu satırların yazarı 1962'de Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı tarafından bir araştırma yapmak üzere davet edildiğinde, kendisine “artan işgücü ihracı” konusunda Federal Almanya'da temaslar kurması önerilmişti. Gerçekten de Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda “İnsan gücü, istihdam eğitim ve araştırma” bölümünde şu paragraf yer almıştı:

“İstihdam politikasının bir başka yönü da işgücü fazlasının işgücü kıtlığı çeken Batı Avrupa ülkelerine ihracıdır. Ancak Türkiye işgücü fazlalığı olan, fakat niteliği yüksek işgücü konusunda kıtlık çeken bir ülkedir. İşgücü ihracının niteliği yüksek işgücü halinde olması bu kıtlığı arttırabilir, bu sakıncanın önlenilmesi için tedbirlerin alınması şarttır.” (Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.456)

İnancıl boyuttan yoksun olan bu öneri akla şu düşünceyi getirir: acaba Türk insanı yurt dışında yeni bir yaşam kurmak ister mi?

Bu soruya yanıt çağrıştıran kaynaklardan biri 1950 yılının güzünde Massachusetts Technology Institute ve Columbia Üniversitesi'nin işbirliği ile yedi Ortadoğu ülkesini içine alan bir araştırmanın verileri oldu. Daniel Lerner tarafından kaleme alınan ve sonraları sosyolojinin klasik bir yapıtı sayılan *The Passing of Traditional Society* (Geleneksel Toplumun Geçişi) adlı yapıtta Lerner'in "geleneksel" olarak nitelediği deneklerine "Zorunlu olsa dünyanın hangi ülkesinde yaşamak isterdiniz?" sorusuna Türk deneklerin % 49'u "Yurttan ayrı yaşamaktansa ölmeyi tercih ederiz!" yanıtını vermişlerdi.

Elli yıl sonra dünyamıza baktığımızda 4.5 milyon Türk vatandaşının dünyanın beş kıtasına yayılmış olduklarını görüyoruz. Bunlardan üç milyonu aşkını Avrupa'ya, bu üç milyonun % 80'i Almanya'ya gönderilmiş/gitmiştir. Günümüzde sadece Almanya başkenti Berlin'de 150.000'i aşan Türk yaşamaktadır! Böylesine yoğun bir nüfus hareketliliği çok az ülkede görülmektedir. Vatandaşlarımız önce özendirilmekle, sonra kendi istekleri, ailelerinin baskısı, hemşerilerinin yöreklendirmesi ile anayurdun dışında yeni yaşam biçimleri, yeni topluluklar oluşturmuşlardır.

Farklı siyasal kültür ve değerlerin karşılaşmasını da içeren bu süreci kırk yıldan beri izlemeye çalışıyorum. Böylesine yoğun, çok taraflı bir olayın tümünü değerlendiremeyeceğimin bilincindeyim. Bununla beraber bu olayın ekonomik ve demografik yönlerini olduğu kadar sosyal, siyasal, kültürel çehrelerinin bir kısmını yansıtmaya, bireylerin kendi seslerine de bir ölçüde yer vermeye çalıştım. Bu çalışmaları yaparken sınırlı sayıda araştırmacıların katkılarından yararlanabildim. Türkiye'de Göç ve Sığınma hareketlerini araştıran bilimsel merkezler yeni kurumaşmaktadır. Oysa Batı'nın bellibaşlı tüm üniversitelerinde Göç ve Sığınma Hareketleri araştırma birimleri çoktan kurulmuştur. Halen bu merkezlerdeki araştırmalar, göçü içeren daha kapsamlı temel kavramlar; ulus-devlet, ırkçılık, etnisite, milliyetçilik, kimlik, insan hakları gibi konular üzerinde odaklaşmaktadır.

Geriye bakıldığında görülür ki, dış göç başka yerlerde olduğu kadar Türkiye'de de servet biriktirme yani kapitalizm sürecinin temel öğelerinden biri olmuştur. Kapitalizm göçmen işçileri çok defa ekonomik bunalımlara karşı bir "Güvenlik Subabı (Konjunktur Puffer)" olarak kullanmıştır. Göçmen işçiler hakkında, kolaylıkla ana yurtlarına tekrar gönderilebilirler şeklindeki kanaat uzun zaman geçerli bir formül sayılmıştır. Türk planlamacılar da ulusal kalkınmayı gerçekleştirmek üzere kısa vadeli çözümler aramışlardır.

Nitekim, Türkiye önce Almanya sonra diğer Avrupa devletleri ile imzalamış olduğu ikili anlaşmalarda dönüşüm (rotation) ilkesini kabul ettirmeye çalışmıştır. Buna göre giden işçiler bir yıllık bir “staj” döneminde yeni bilgilerle donanmış olarak ülkelerine dönecek ve ulusal kalkınmaya hizmet edeceklerdi. Ancak kısa dönemli bir yurt dışı çalışma ile Türkiye'nin gereksinimi olan teknolojik bilgi aktarımının mümkün olamayacağı daha ilk yıllarda belli olmuştu. Aslında göç, Türkiye’de olduğu kadar başka göçmen veren ülkelerde de göçmen kabul eden güçlü devlete ve onun merkezinde yer alan finans kapitaline önemli yararlar sağlamıştır. Gelişmiş ülkeler sınaî verimlerini arttırmış, kendi işçilerine yukarı doğru bir devingenlik sağlamışlardır. Başka bir deyişle dış göç, bakıksız (asimetrik) bir etkileşime dayandığı için merkez ve çevre devletler arasındaki uçurumu genişleten bir süreç olmuş, ortaya zamanla kıdem alan bir “global proletarya” çıkmıştır..

1986’da Neşe Kemiksiz’in işbirliği ile *Türk Dış Göçü, 1960-1984 - Yorumlu Bibliyografya*’yı yayınladığımız zaman, gerek gönderen gerekse kabul eden ülkelerin göçü ulusal çıkarları açısından nasıl karşıladıkları sayısal verilerle ortaya çıktı. Türkiye’de yapılan yayınların önemli kısmında yurtdışında bulunan işçilerin ücretleri, potansiyel tasarrufları, döviz transferleri, ticaret açığının kapatılmasında katkıları, kurdukları işçi şirketleri ve köy kalkınma kooperatifleri gibi konular araştırmaların belkemiğini oluşturdu. Buna karşın dış göçün gerek yurtdışında gerekse yurt içinde sosyal yapıyı, aile kurumunu nasıl etkilediği, çocukların toplumsallaşma süreci, eğitim sistemi, işçi dernekleri, dinsel faaliyetler çok sınırlı ölçüde ele alındı. Bir bakıma denilebilir ki Türk göçmen işçisi ancak “Homo economicus” yönü ile ilgi uyardırıştır. Yabancı dildeki literatüre gelince, bu konuyu Almanya açısından ele almış olan Ursula Boos-Nünning’in R. Grube ve Hans H. Reich ile birlikte yayınladığı *Die Türkische Migration in Deutschsprachigen Büchern, 1961-1984* yapıtında ağırlık noktasının yabancı işçilerin yaşam biçimleri, meslekî bilgileri ve meslekî öğrenim tercihleri, okullaşma oranı, ikinci kuşağın okul sistemlerindeki yerleri, yabancı kökenli kız ve kadınlar, iki dilli göçmen ailelerin uyum durumları ve suç işleme konuları olduğu görülmektedir. Onların merakı, giderek yaşlanan nüfusun sosyal güvenlik kurumlarını ayakta tutacak bilgili kuşakların yetişip yetişmeyeceği konusu idi. Bu açık farklılaşma göç olgusunda asıl öznel (süje) olan “birey-yurttaş” kavramlarının ne kadar ihmal edildiklerini ortaya koymaktadır.

1980’li yıllarda Türkiye’de yapılan askerî müdahale, 1990’lı yıllarda ise Berlin duvarının yıkılmasını takiben komünist sistemin tasfiye edilmesi, si-

yasî nedenlere dayalı büyük çaptaki göç ve sığınma hareketlerine yol açmıştır. Yeni devletlerin tanınması, Balkanlarda etnik kavgaların kanlı savaflara dönüşmesi, Avrupa’da yaşayan Türk göçmenler arasında etnik ve dinsel kimliklerin belirginleşerek yeni farklılıklar yaratması basında yankısını bulmakla beraber Türk bilimsel çevrelerinde ancak sınırlı şekilde ele alınmıştır. Bunun aksine aynı konular Avrupa’da yaygınlaşan yabancı düşmanlığı, ırkçılık, saldırganlık olayları nedeni ile fazlası ile irdelenmiş konular haline gelmişlerdir. Bu arada, geçicilik yerine kalıcılığı yeğleyen Türk göçmenlerin büyük kısmının siyasal hakları, yaşadıkları ülkelerin toplum yapısına yurttaş olarak kök salma olayları da yine Türkiye’de ancak kıyasından izlenirken, Avrupa Topululuğunda yoğun bir biçimde Ermeni, Kürt, Yunan diasporalar tarafından ele alınmış, Türkiye’nin dışındaki dünyada olumsuz bir görüntünün yaygınlaşmasına yol açmıştır. Son yıllarda insan hakları ekseninde toplanan ana dilde öğrenim hakkı, kadın/erkek eşitliği, ulus-ötesi kültürel ve siyasal toplulukların uluslararası platformdaki rolü Türk bilimsel çevrelerinde giderek ele alınan konular olmakla beraber, yankıları ancak Avrupa Birliğine aday ülke olma konusuna eklemlendiği ölçüde izlenmiştir.

Oysa günümüz “tek kutuplu” dünyasında, kimi düşünürlerce “yeni evrensel imparatorluk”ta (M. Hardt/A. Negri) sınır ve toprak bağlarını aşarak, kendilerince özgür ve bağımsız topluluklar oluşturan yeni “global yurttaşlar” küresel politikaların en dinamik öğeleri olarak sahneye çıkmaktadırlar. Bu yeni topluluklarda yeralan Türk göçmenlerin yerlerini, konumlarını, siyasal güçlerini öğrenmek önemli bir gereksinmedir

Bilgi Üniversitesi’nin bu alanda öncülük etmesi, göç ve sığınma konularında bir Göç Çalışmaları Merkezi kurmuş bulunması Türk toplum bilimleri camiası için kuşkusuz yeni bir esin ve bilgi sağlama kaynağı olacaktır.

Bu kitap Türkiye’nin kırk yıllık göç deneyimlerinin tarihçesine ilişkin kişisel çalışmalarımın ürünüdür. Kitabın bazı bölümlerinde aynı konular birden fazla ele alınmış bulunmaktadır. Konuların tekrarı, sorunların giriftliğinden ileri gelmektedir. Amaç, kuramsal tartışmalarla birlikte ampirik araştırmalardan da örnekler vermektir. Eksiklerle dolu olmakla beraber bu yapının yetişen genç araştırmacılarda boşlukları doldurma isteğini uyandırması, onların da bitmeyecek olan bilgi piramidine yeni tuğlalar eklemeleri içtenlikle dileğimdir.

KÜRESELLEŞME VE GÖÇ

Göçmenlerin ilk kuşağı “*gurbet*” ellerinde geçen zamanı askerlik hizmetine benzer şekilde geçici bir yaşam biçimi olarak algılamışlardır. Onlar için kesin

dönüş günümüze dek devam eden bir düş olmuştur. Buna karşın ikinci, üçüncü kuşaklar için istikbal tasavvurları çok farklı nitelikler taşımaktadır. Bu seçeneklerin bellibaşlıları şunlardır:

Birincisi göç edilen ülkede yeni bilgi ve deneyler kazanmak ve daha sonraları sadece yaz tatilinde tanıdıkları anayurda yerleşmek. İkincisi göç edilen ülkeye kök salmaksızın küçük bir işyeri açmak suretiyle bağımsız bir geçim sağlamak. Üçüncüsü yabancı bir dil öğrenmeden yerel ekonominin bir oyuğunda bir geçim kapısı bulmak.

Dördüncüsü öğrenim veya uzmanlaşma yolu ile meslekî bir formasyon edinmek ve böylece toplumsal bir üst katmana ulaşmak. Beşincisi göç edilen ülkenin vatandaşlığını benimsemek suretiyle çoğunluğu temsil eden toplumla bütünleşmek ve bu toplumun bireyelerine tanınan tüm hakları kullanabilmek. Bu seçeneklerin her biri beraberinde farklı bir kimliğin benimsenmesini getirir. Başka bir deyimle bütünleşmenin veya ayrışmanın çeşitli olanakları vardır.

İlk bakışta kısmen basit ve çocukça, kısmen güç ve karmaşık olarak görünen bu seçenekler bünyelerinde bireyin, ailesinin ve arkadaşlarının tek başlarına çözemeyecekleri seri engeller barındırmaktadırlar.

KÜRESELLEŞME ÜZERİNE

Sorunun önemli bir bölümü 21. yüzyılın “Meta Hikayesi” ne dönüşen küreselleşme kavramında saklıdır. Göçle ilgili olarak karşımıza “Küreselleşme hangi nedenlerle ortaya çıkmaktadır? Bu süreçten hangi güçler etkili olmaktadır? Bu süreçten hangi toplumsal gruplar en fazla yararlanmaktadır?” gibi bir dizi soru çıkmaktadır. Bu sorulara baktığımızda herşeyden önce “ufukların kaydırılması” olayı ile karşı karşıya olduğumuz anlaşılmaktadır. Toplumsal olguların uluslararası bir hüviyete bürünmesi günlük, yerel ve ulus devlete ilişkin olayların ötesinde daha önemli gelişmelerin ağır bastığı görülmektedir. Günümüzde ulusal devletin Avrupa Birliği, NATO, Uluslararası Para Fonu, Birleşmiş Milletler gibi devletlerüstü kuruluşlar karşısındaki değişen işlevlerini tartışmakla yetinemiyoruz, ayrıca sınırları aşan “ulusötesi toplumsal mekânları” da hesaba katmak zorundayız. Bu mekânları yaratan ağlar internet yardımı ile dünyamızı sayısız kez sarmakta ve yaşamsal bir rol oynamaktadır. Birçoğu göçmenlerin çocukları ve torunları olan bu yeni ulus-ötesi yurtaşlar verilen oturma izni, çiftte vatandaşlık gibi statülerle farklı mensubiyetler ve bağlılıklar geliştirmektedirler. Bu çok taraflı olgu tek bir ölçütle anlamamaktadır.

KİMLİK SORUNU

Küreselleşmenin en önemli sonuçlardan biri yeni kimliklerin, bölünmüş kişiliklerin ortaya çıkmasıdır. Bu büyük değişimi bir ölçüde kavrayabilmek için siyaset, ekonomi ve kültür alanlarında 1980’li yıllarda başlayan ve 1989’da sosyalizmin çökmesi ile birlikte hızlanan büyük dönüşümü yeniden değerlendirmemiz gerekiyor.

İletişim araçlarının olayları nefes kesici bir süratle yaygınlaştırması, seyahat masraflarının ucuzlaması, bilinmeyen diyarlar ve insanların medya aracılığı ile giderek daha cazip bir hale gelmesi üretim sürecini uluslararası bir hüviyete kavuşturdu.

Günümüzde “*küresel kaynak arama - global sourcing*” olarak tanımlanan süreç yardımı ile işletmeler gereksinim duydukları malları ve hizmetleri dünyanın dört bir yanından sağlayabilmektedirler. Bu tercihte kimi yerde ücretler, kimi yerde çalışanların eğitim düzeyi yada “toplumsal barış” belirleyici rol oynamaktadır. Bu değişiklikler sonucunda uluslararası planda yeni bir işbölümü ortaya çıktı. Bu işbölümü üretim masrafları, sermaye ve işçileri açısından daha keskin bir uluslararası rekabetle sonuçlanmaktadır. Toplumal yapının derinliklerine kadar nüfuz eden bu değişiklikler aynı zamanda yasal göç, illegal göç, sığınmacı hareketleri, insan ticareti gibi göçün her çeşidine yol açmış bulunmaktadır.

Bu büyük değişiklikler 1990’lı yıllardan bu yana ulus devletinin işlevleri, ulusüstü kurumlar karşısındaki konumu, ulusal sınırların kayması gibi konularda yoğun tartışmalara neden olmaktadır. Bu kavramların hepsi yaşadıkları yeri ve işi sürekli değiştiren insanlar ve onların hakları ile yakından ilgilidir. Tartışılan konuların başında göçmenlerin hangi durumlarda yaşamlarının tehdit altına girdiği, hangi durumlarda sadece ekonomik nedenlere dayalı bir göç hareketine katıldıkları gelmektedir. Dolayısıyla sorunu sadece ekonomik açıdan ele alıp dünya piyasalarının tek başına belirleyici olduğunu kabul etmek imkânsızdır.

Özellikle Türklerle Kürtlerde ve Sünnilerle Alevilerde kimlik seçiminde etnik aidiyet ve din belirleyici bir rol oynamaktadır. İslâm’ın inanç ilkeleri ile günlük yaşama getirmiş olduğu buyruklar köktenci teolojik yorumlara çok elverişlidir. Bu nedenle küresel çapta yaygınlaşmış olan İslâmî merkezler ve camiler bir “Üçüncü Dünya İdeolojisi”nin yayılmasında fazlasıyla etkin olmaktadır. Bu tür tartışmalar en fazla işsiz gençler ve emekliye ayrılmış, erken çökmüş göçmenler üzerinde yoğunlaşmaktadır.

GÖÇ VE DEVLET POLİTİKALARI

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra refah devletlerinin üstlendiği mükellefiyetlerin bir kısmında değişiklikler olduğunu ve özel sektörün faaliyet alanının genişlediğini kabul etsek de üretim süreçlerinin uluslararası bir karakter kazanmasını devlete dayalı politik stratejiler olmaksızın düşünmek mümkün değildir. Hükümetler ve parlamentolar kabul ettikleri ekonomik politikalara dayanarak başlattıkları özelleştirme ve tekelleri kaldırma eylemleri ile bu sürecin kapısını açmış bulunuyorlar. Bu konuda en çarpıcı örneklerden biri Federal Almanya'nın 1950'li ve 60'lı yıllarda işgücü sağlama alanında izlemiş olduğu politikalar. Aynı şekilde Türkiye Devleti de bir bakıma “*toplumsal mühendislik-social engineering*” kavramı ile tanımlayabileceğimiz ve Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesine giren insangücü ihracatı bu kategoride yer almaktadır. Her iki tarafta devletler uluslararası göçün hukukî ve ekonomik temellerini atmış bulunuyorlar.

Gerek Federal Almanya'da 1963'te Türk işçilerin yaşam koşulları konusunda gerçekleştirilen amprik alan araştırması gerekse 1975'de Türkiye'de Yozgat ilinin Boğazlıyan kazası ve köylerinde uygulanan araştırma Üçüncü Bölüm'de etraflıca ele alınacaktır. Burada sadece ilgili devletlerin ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesi uğruna benimsedikleri girişimlere işaret etmek istiyoruz. O dönemde kabul edilen varsayımlarına göre göç yolu ile ekonominin uluslararası bir karaktere bürünmesi insanların yaşam koşullarında duyulur bir düzelme sağlayacaktır. Bu nedenle gönderen ülkelerle kabul eden ülkeler “artan işgücünün ihracatını” bir çeşit mal mübadelesi gözü ile bakmışlardır. O dönemin insana bakışında “*Homo Economicus*” imgesi egemendi.

Ancak küreselleşmenin hız kazanması ve ulus devletlerinin yaptırım gücü ile ekonomilerine yön verebilme kapasitesinin azaldığı olgusu farkedilince tartışma farklı bir zemine kaydı. Alman toplumbilimci Ulrich Beck *Küreselleşme nedir?* adlı kitabında “benzerlikler yüzyılında” ülkeler ve kültürlerin özgünlüğü giderek kaybolacak, buna karşın aktif yurttaşlar küresel bir ağ içinde birbirleriyle temas haline geleceklerdir, demektedir. Yeni ufukların açılması ile insan hakları gereğinde hükümetlerin direnişine rağmen uluslararası ölçekte geçerli hale geleceklerdir. Jürgen Habermas siyasal teorileri konu alan yazılarında “ulusçuluk sonrası” bir evreden söz etmektedir. Habermas “kozmpolit küresel toplum” kavramını uzun boylu irdemiş ve kurulaştırmış normatif bir etik yardımı ile “ötekiye hesaba katmaya” ve böylece barışçı bir çözüm bulmaya çalışmıştır. Görüldüğü üzere bütün bu düşünceler eko-

nomik süreçleri bir kenara bırakıp bilinçli olarak daha iyi bir dünya toplumu yaratmayı amaçlamaktadır.

Küreselleşmeye eleştirel bir gözle bakanlar bunun “mantıkî” bir süreç olmayıp aksine bir “proje”yi temsil ettiğini ileri sürmektedirler. Savaş sonrası kapitalizmin karşılaştığı bunalımda, işletmelerle hükümetler bu krizi sınırları aşan ticaret, yatırım ve finans aktarmalarını özendirmek, iş piyasasındaki sosyal politikaları gözden geçirmek ve sosyal güvenliği daraltmak suretiyle atlatmaya çalışmışlardır. Sendikaların gücü zayıflatıldı, devlet –Joachim Hirsch’in deyimi ile– “ulusal bir rekabetçi devlet”e dönüştü.

KÜRESELLEŞMENİN KARŞITLARI

Neoliberalizmin düşü ulusların refahının giderek artması, “damla damla - trickle down” yöntemi ile herkese mutluluk ve refah sağlanmasıydı. Bu tasavvuru eleştirenler ise böyle bir toplumsal paylaşımında Kuzey’in her zaman Güney üzerindeki egemenliğini sürdüreceğini ileri sürmektedirler. Küreselleşmenin giderek beraberinde toplumsal bir dışlama süreci getirdiğini ve birçok insan için sürekli güvensiz yaşam koşulları ve bunalımlar anlamına geldiği gerçeği çok geçmeden anlaşılmıştır. Küreselleşmenin bu sonuçlarına karşı 1998’den bu yana şiddetli protestolar duyulmaya başlamıştır. Bu bağlamda özellikle Dünya Ticaret Örgütü (WTO)’nün önce Cenevre, daha sonra Seattle, Porto Alegre gibi yerlerde yaptığı toplantılara karşı sert eleştiriler yapıldı. Bu alanda çok etkili olan Attac örgütü oluşturmuş olduğu küresel elektronik ağ yardımı ile “Daha iyi bir dünya mümkündür” sloganı ile “Antiküreselleşme” kavramını yaygınlaştırmaya çalışmaktadır.

Bütün bu geniş boyutlu tartışmaların çerçevesinde daha özgül gelişmelere de yer verilmektedir. Bunların başında sosyal devletin geleceği, sivil toplum kuruluşların (NGO) rolü, çalışma piyasalarında erkek ve kadınların karşılıklı durumları, göç ve küresel eşitsizliklerin birey üzerindeki etkileri yer almaktadır. Tekrar tekrar gündeme alınan konuların başında çokkültürlülük, azınlıkların hakları, farklılaşma karşısında hoşgörüden yararlanma hakkı, demokratik temel hak ve hürriyetlerin yaygınlaşması ve kök salması yer almaktadır. Nihayet giderek önem kazanan bir kavram “transnationalism - ulusötecilik”tir.

ULUSÖTECİLİK - TRANSNATİONALİSM

Bu kavram cemaatçi dayanışma ile birlikte ilk defa 1983’te Nigel Young tarafından Gandhi’nin ilkelerinden esinlenen bir toplumsal akım vesilesiyle ortaya atıldı. Bu kavram tematik bir bağlamda etnik azınlıklar, yerel/kentsel

gruplar (Black Community) ve feminist akımlar vesilesiyle kullanılmakla beraber yeni solun ana düşüncesi haline gelememi. Buna karşın aynı kavram sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri kapsamında yeni bir güç kazandı. Temel hak ve hürriyetlerin sağlanmaması, sürekli takibat ve işkence, etnik temizleme ve açıkça yapılan hak ihlalleri günümüzde Birleşmiş Milletler'in üye devletlerin içişlerine karışmama ilkesine rağmen ulusötesi ağlar yardımı ile dünya kamuoyunun gündemine taşınmaktadır. Bu bağlamda Kürt kökenli Türklerle Türk Alevilerin sorunlarında kurumlaşmış ve kendiliğinden oluşan diasporalar çok önemli bir rol oynamaktadır. Köktendinci İslâmcılar da siyasal faaliyetlerinin eşgüdümü ve iletişimde bu yöntemden yararlanmaktadır.

Türk göç hareketinin değerlendirilmesinde kimlik sorunu özel bir önem kazanmaktadır. Bu konu Dördüncü Bölüm'de ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Günümüz Türk toplumu hala kısmen ataerkil, yetkeci, dikey bir yapıya sahiptir. Bireyler bu kesimlerde, özellikle kadın kimliklerini büyük zorluklarla geliştirebilmektedir. Buna karşın kentleşmiş, endüstrileşmiş, turizmin dinamiklerinden etkilenmiş kesimlerde batılı toplumlarla kıyaslanabilen çağdaş, devingen ve liberal toplum yapıları ile karşılaşmaktayız. Lawrence M. Friedman'ın "yatay yapı" şeklinde tanımladığı bu yapılara sahip yörelerde demokratik çoğulcu bir düzen kök salmıştır. Yurt dışında ve Türkiye'de bu tür kesimlerde yaşayan gençler kendi beğenileri, öğrenim düzeyleri ve kişisel meraklarına denk düşecek gruplarla ilişki kurabilmekte, bu gruplarla özdeşlenebilmektedirler. Böylece karşımıza değişik kökenlere sahip Jazz meraklıları grubu, Kreuzberg, Wedding veya Kadıköy gibi bir kentin semti ile özdeşlenen ya da Avrupa'nın çeşitli gettolarında kurulan spor kulüpleri üyelerinin anayurtta yaşayan hemşehrileriyle spor düzeyinde bir dayanışma içine girebilmektedirler. Bu farklı kimliklerin göze çarpan ortak özelliği bunların hiç birinin durağan olmamasıdır. Herhangi bir siyasi veya ekonomik konjonktür değişikliği yeni edinilen, yatay düzlemde ortaya çıkmış olan bu kimlikleri değiştirebilmektedir.

Giderek küçülen dünyamızda ve eskisinden daha sık bir biçimde karşılaşan kültürler içinde kimlik sorunu herhangi bir anlaşma konusunda yaşamal bir önem taşımaktadır.

KÜRESEL/YEREL-GLOKALİZM

Küresel ve Yerel arasındaki farkta kültürel unsur en önemli rolü oynamaktadır – bu nedenle de "glokal" terimi icat edildi. Göçmenler için bunun anlamı diasporada ikili bir hüviyet taşımaları zorunluluğudur. Bir yandan ikinci ve üçüncü kuşak mensupları birinci kuşağın anayurda karşı büyük bir sadakatla besledik-

leri duyguyu bir çeşit “hayalî cennet”e çevirmektedirler, öte yandan aynı genç insanlar içinde buldukları çoğunluk toplumuna karşı haklarını, eleştirilerini ve taleplerini ortaya sürmek isteğini duymaktadırlar. Bu sürecin sonucu olarak ortaya “ikili diasporik bilinçlenme” diyebileceğimiz bir ruh haleti çıkmaktadır.

Salman Rushdie bunu *Hayallerimin Anayurtları* adlı kitabında şöyle ifade etmiştir:

“Yabancı olan içinde yaşadığımız hayattır... Geçmiş ise ‘vatan’ dır. Bu vatan kaybolan zamanın sisleri arasında kaybolan bir kent gibidir... Onun için gerçek kentler ve köyler icat etmeyeceğiz, görünmeyen, sanal vatanlarla yaşayacağız.”¹

İşte bu durum bize ikinci, üçüncü kuşak için simgelerle işaretlerin neden bu kadar önemli olduğunu açıklamaktadır. Protesto şarkıları söyleyen gençler ve Hip-Hop hayranlarının aşırı taşkınlıklarını paylaşan gençler bir çeşit çağdaş aktörlük yapmaktadırlar. Türk âşık geleneğine sadık olarak Hip-Hop kültürünün taraftarlarını Anadolu’dan gelen bağlama müzik aleti ile coşturan genç siyasal eleştiriye yepyeni bir şekil kazandırmaktadır. İşte 1990’lı yıllarda Berlin’de kurulan “Islamic Force” adlı grubunun söylediği şarkılardan bir tanesi:

“Onlar köylerinden kalkıp İstanbul’a geldiler,
Almanya’nın sınırlarında sanki satın alınmışlar
Gibi muamele gördüler.
Almanlar onları kullanabileceklerini
Sonra kovabileceklerini sandılar.
Fakat aldandılar,
Bu hesap tutmadı!
Köylü dedikleri kişiler dağarcıklarını kullandılar
Çalıştılar, çabaladılar her sokak köşesinde bir dükkân açtılar
İşin acısı: bu arada hayatımızı kaybettik
Kanımızı kaybettik, evlerimiz kundaklandı
Ve birçoklarımız kafayı üşüttü.
Ben size bunları anlatmam için seçildim
Ve hepsi “Anlat Boe B!” diye bağırıyorlar
Ben de Hip-Hop stilinde bunları buradan
Ta Kadıköy’e kadar anlatıyorum!”²

1 Salman Rushdie, *Heimatlaender der Phantasie, Essays und Kritiken 1981-1991*, München: 1992, Kindler, s. 9.

2 M.Greve/A.Kaya: Islamic Force, Takım 34 und andere Identitaetsmixturen türkischer Rapper in Berlin und Istanbul in E.Kimminich, Hrgb. *Rap: More than Words*, Frankfurt/Main: 2003, Lang, s.167.

Bu şarkının yerel bir kimliğin sınırlarını aşarak nasıl ulus ötesi bir röportaja dönüştüğünü görüyoruz. İnternet yardımı ile, Thomas Faist'in belirttiği üzere durmadan yeni "ulus ötesi toplumsal mekânlar" oluşmaktadır: Bunlar Avrupa'yı kucakladığı gibi ABD, Avustralya, Hindistan ve Rusya'ya kadar uzanmaktadır. Sloganlar, bilgisayar aracılığı ile yaratılan animasyonlar, karikatürler, logolar aşırı milliyetçi gruplar, bağımsızlık savaşçıları, militan evanjelik veya İslâmcı köktendinci kişiler tarafından bilgisayar âlemine fırlatılmakta ve yönlendirilmektedir. Durmadan genişlemeye çalışan ulus ötesi toplumsal mekânlar sınır tanımıyorlar.

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK

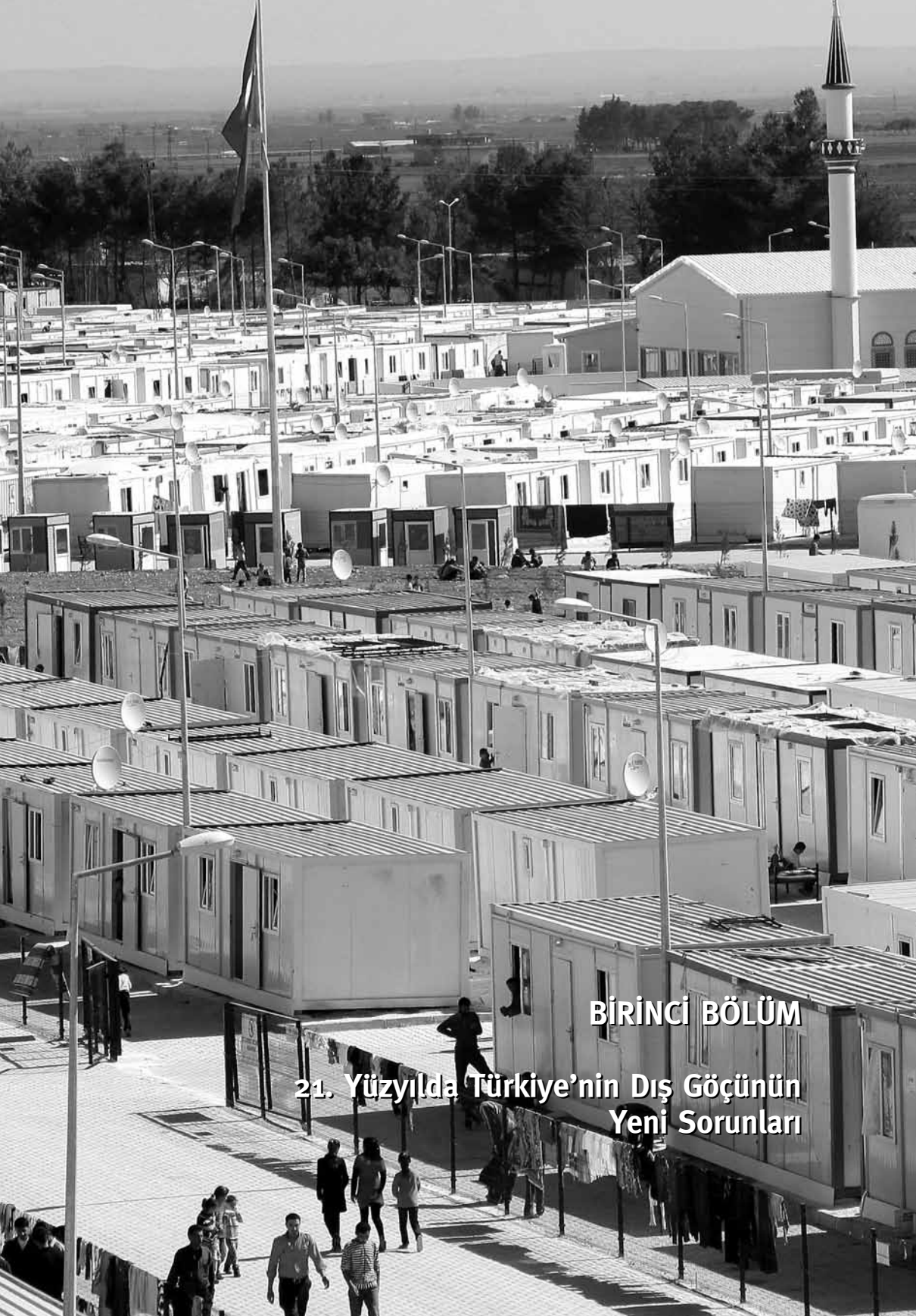
Burada şu fikirler üzerinde bir kez daha durmak istiyoruz. Çokkültürlülük politikası esaslı bir yeniden yorumlamayı gerektirir. Etnik grupların dışlanması ve marjinal bir konuma itilmeleri bize açıkça gösteriyor ki kültürel farklılık, göçmen kabul eden bir kısım ülkeler için bir dışlama gerekçesi iken azınlıklar için de direniş mekanizması olabilmektedir. Yaygınlaşan ve küreselleşen kültür ise ananevî kültürel değerleri yapay bir şekilde yaşatmamaktadır. Bu tür değerler ancak bazı koşullar altında milliyetçi veya ırkçı saldırganlıkları veya dinci taassubu haklı göstermek için kullanılabilir. Bu tür hareketleri önlemenin bir yolu çok sayıda senkretik sentezler oluşturulması olabilir. Diğer bir seçenek ise eşdeğer kültürel kurumları gerek göç veren gerekse göç alan ülkelerde kurmak ve yaşatmaktır. Günümüzde ne Amerikan tipi "erime potası"ndan esinlenen asimilasyon modeli ne de tek bir kültüre dayalı toplumsallaştırma girişimleri tatmin edici bir çözüm olabilmektedir. Günümüz Avrupası heterojen bir yapıya sahiptir, göçmenler ise çokyönlü kimlikler oluşturmaktadırlar. Bu çokkatmanlı sosyo-kültürel kimlikler haklarını ve ayrıcalıklarını elde edinceye kadar sürekli bir değişim geçirmektedirler. Ulus ötesi bir kimliğe sahip olma ne ayırıcı ne de dışlayıcı olmayan yaşam koşulları gerektirmektedir. AB üye devletleri etnisite ve dinsel mensubiyetten ileri gelen anlaşmazlıkları insan hakları eksenli laik bir politika ile azaltmaya çalışmalıdırlar. Bu alanda kuşkusuz yeni iş alanları yaratılması ve yetişmekte olan göçmen kökenli gençlerin çoğunluk topluluğu ile kaynaştırılması çok önemli bir rol oynamaktadır. Ancak din ideolojisi olarak kullanıldığı sürece gerçek entegrasyon bir düş olarak kalmaya mahkumdur. Avrupa Birliği'nde oluşmakta olan yeni kimlik herkese ideolojik çerçeve olmaksızın özgürlük ve eşitlik vaad eden kapsamlı ve koruyucu bir çerçeve gerektirmektedir. Avrupa Birliği çeşitlilik içinde birliğe dayanmalı, *tireli kimlik* (hyphenated identity) bu birliği yaratamaz.

Daha süratli kazanılan vatandaşlık statüsü bu süreçte ne kadar yardımcı olabilir sorusu geliyor akla. Avrupa Birliğine mensup bir kısım ülkelerin istatistikleri son yıllarda vatandaşlık statüsüne geçmek isteyenlerin sayısında bir artış göstermektedir. Bu alanda AB üye devletleri değişik modeller geliştirmişlerdir:

Avusturya, Danimarka, Finlandiya, Almanya, Luxembourg ve Norveç gibi ülkeler aslı vatandaşlık statüsünden vazgeçmeyi şart koşmaktadır. Buna karşın Fransa, İngiltere ve İsveç gibi ülkeler çifte vatandaşlığı hoşgörü ile karşılamaktadırlar. Bütün Avrupa ülkelerinde yeni vatandaşlık statüsü edinilenlerin sayısı artmakla birlikte acaba bu statü değişikliği göçmenleri kabul eden ülkeye karşı daha yoğun bir bağlılık anlamına geliyor mu? Çağımızın olağanüstü yüksek devingenlik eğilimi karşısında birçok durumlarda bu tür bir statü değişikliği sadece araçsal bir kullanıma işaret edebilir. Yeni bir pasaportun çekiciliği bireysel sadakat bağlarının kökten değiştiği anlamına gelmez. Kaldı ki kimliklerin çeşitliliği karşısında kişiler her defasında kendilerine en elverişli görünen durumdan faydalanıp özgün bir sentez de yaratabilirler.

Avrupa Birliği'nin yakın gelecekteki gündeminde Getto'ların adım adım çözülmesi, küresel bir yönelişe sahip tarih kitaplarının yazılması, yerel katılmayı yoğunlaştıran modeller oluşturulması ve önemi giderek artan sivil toplum kuruluşların yeni rolleri gibi konular yer alacaktır. Avrupa'nın bütünleşme süreci kuşkusuz bir Avrupa refah devleti tarafından gerçekleştirilmeyecektir. Son yılların bize gösterdiği üzere Avrupa Birliği üye devletleri bütçe açıkları ve demografik kaymalar nedeni ile göç ve sığınma politikalarının eşgüdümlü bir bütünlüğe kavuşmasını arzu etmemektedirler. Bu alanda ulusal tercihler ve güvenlik mülahazaları belirleyici olacaktır.

Yurtdışında yerleşmiş ve yaşayan beş milyon yurttışa sahip Türkiye de Avrupa Birliği'ne tam üye olarak katılmadan önce geleceğe ilişkin hedeflerini belirlemek zorundadır. Bu hedefler arasında şu almaşıklar yer almaktadır: bilgi toplumu olmak ya da ileri derece endüstrileşmiş ülkelerin oluşturduğu çemberin önünde girişi beklemek; bilim ve rasyonel düşünceye öncelik tanımak ya da "ılımlı" bir İslâm'ı yaygınlaştırmak; gerçek bir demokrasi ve eşitlik ilkesine saygı gösteren parlamenter bir sisteme götüren yolu açık tutmak ya da temel hak ve hürriyetleri ancak ulusalcı bir siyasete dayalı çerçevede gerçekleştirmek.

BİRİNCİ BÖLÜM

21. Yüzyılda Türkiye'nin Dış Göçünün Yeni Sorunları